

Róbert Péter:

AZ OLLÓ – EPIZÓD AZ ÁLLANDÓ
VÁLTOZÁSBAN

PÁRTPREFERENCIÁK
1998. SZEPTEMBER–1999. NOVEMBER

A TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok:

- fontos közpolitikai témákat tűz napirendre
- tényyszerű, kiegyensúlyozott elemzéseket bocsát közre
- hidat kíván teremteni az akadémiai szféra, a döntéshozói kör, a kormányzati szektor és a versenyszféra között
- érdekes és hiánypótló szeretne lenni

A sorozat a TÁRKI kutatásaira támaszkodik, számai havi rendszerességgel jelennek meg.

A sorozatot szerkeszti: Tóth István György

A TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok az Institute für die Wissenschaften vom Menschen (IWM) SOCO program támogatásával készül, mely programot az Osztrák Szövetségi Kormány Alapja a Közép- és Kelet-Európai Együttműködésért, valamint a Ford Alapítvány finanszírozza.

TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok 19.

Budapest, 2000

ISSN 1418-0839

ISBN 963 7869 25 5

Felelős kiadó: Kolosi Tamás elnök-igazgató

Olvasószerkesztő: Nagy Ildikó

Tördelő: Pallagi Ilona

© TÁRKI, 2000

Róbert Péter:

AZ OLLÓ – EPIZÓD AZ ÁLLANDÓ
VÁLTOZÁSBAN

PÁRTPREFERENCIÁK
1998. SZEPTEMBER–1999. NOVEMBER

Budapest, 2000. január

Róbert Péter a TÁRKI vezető kutatója, az ELTE BTK Szociológiai Intézetének egyetemi docense. Kutatási területei: társadalmi egyenlőtlenségek, társadalmi mobilitás és attitűdök.

A szerző a tanulmánnyal kapcsolatos bármilyen megjegyzést, kiegészítést, kritikát szívesen fogad: robert@tarki.hu

A tanulmányban felhasznált adatok a TÁRKI és a Századvég Politikai Elemzések Központja közös választáskutatási programjának keretében készültek.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
2. Az alaptörténet: a pártpreferenciák változása időben.....	6
2.1. A hat parlamenti párt szavazói trendjei	6
2.2. A „kis pártok” szavazói trendjei	8
3. A „nagyok” versenyfutása	9
3.1. Férfi és női szavazók.....	10
3.2. Idős és fiatal szavazók	10
3.3. Városi és vidéki szavazók	11
3.4. Szavazói különbségek iskolai végzettség szerint	11
3.5. Szavazói különbségek társadalmi osztály szerint.....	11
3.6. Szavazói különbségek jövedelmi helyzet szerint	12
3.7. Vallásosság és szavazói magatartás	13
3.8. A volt MSZMP-tagság hatása a pártválasztásra	13
4. A másodlagos pártpreferenciák változása időben	14
5. A negatív pártpreferenciák változása időben.....	15
6. A „győztes párt” változása időben.....	16
7. A lakossági vélemények változása.....	17
7.1. Gazdasági attitűdök.....	17
7.2. Elégedettség a kormány és az ellenzék munkájával	18
8. A lakossági vélemények és a pártpreferenciák kapcsolata.....	18
8.1. Gazdasági attitűdök és pártpreferenciák.....	18
8.2. A kormány és az ellenzék munkájának értékelése és a pártpreferenciák	20
9. Többváltozós elemzések	20
9.1. A FIDESZ–MPP-re való szavazás többváltozós elemzése	21
9.2. Az MSZP-re való szavazás többváltozós elemzése	22
10. Összefoglalás	23
Bibliográfia.....	25
Mellékletek	27
1. Melléklet: A tanulmányban felhasznált adatokról.....	28
2. Melléklet: Táblázatok	29
Abstract.....	42

Bevezetés

Állandó változás – ez a cím kölcsönzött. Az elmúlt tíz évben személyes érdeklődésem, illetve különböző kutatóhelyek felől jövő ösztönzés hatására többször is bemerészkedtem a politológusok, politikai szociológusok vadászterületére. Jóllehet sok időt és energiát fektettem abba, hogy a pártválasztással, a választói magatartással összefüggő, végtelennek tűnő szakirodalom legalább egyes irányzatait megismerjem (pl. osztály és párt viszonya, racionális választói magatartás), valószínűleg otthonosabbban mozgok a társadalmi rétegződés és mobilitás irodalmában. Ennek az írásnak a címét is ez utóbbi szociológiai részterület régebbi és újabb klasszikusaitól kölcsönöztem. Sorokin (1959) a társadalmi mobilitás politikai és gazdasági formái kapcsán használja a trendnélküli fluktuáció (*trendless fluctuation*) kifejezést, arra utalva, hogy a történelem során nincs olyan irányú fejlődés, amely a mobilitás igazságosságának és növekvő egyenlőségének irányába mutatna. Az elmúlt évtizedekben a koncepció reneszánszát élte a mobilitás kutatók között. Erikson és Goldthorpe (1992) „Az állandó körforgás” (*The Constant Flux*) címen publikálták monográfiájukat arról, hogy a társadalmi mobilitási esélyek növekedését előbb-utóbb azok csökkenése követi a különböző társadalmakban, ahogy ezeknek a társadalmaknak a gazdasági trendjeiben és politikai berendezkedésében is hullámlás, jobb és rosszabb időszakok, baloldali és jobboldali rezsimok váltakozása figyelhető meg.

Kínálkozik a párhuzam: nincs ez másként a politikai, választói magatartás esetében sem. A kiadvány-sorozatnak, amely számára ez az elemzés készült, sem a jellege, sem a terjedelme, de a szerző tudománytörténeti vagy filozófiai jártassága sem teszi lehetővé, hogy hosszabban taglaljuk itt az állandóság és változás, statika és dinamika, a fejlődési ciklusok és spirálok kérdéseit. Ráadásul a pártpreferenciák esetében Magyarországon csupán egy évtizedes távlat áll rendelkezésre a kérdés vizsgálatára. Politikai elemzők a napilapokban és szakértő politológusok a szakfolyóiratokban egyaránt sokszor jellemezték a magyar szavazót „hűtlenként”, ingatagként, aki választásról választásra egyik párttól a másikig lép tovább, majd esetleg újra vissza, s vizsgálták e jelenség okait (pl. Gazsó és Stumpf, 1995; Fábán, 1996; Tóka, 1998).

Ez a tanulmány ráadásul még ezt az egy évtizedet sem használja fel az időbeli változások bemutatására. A vizsgálat időhorizontja ezúttal csak bő egy év, 1998 őszétől, 1999 végéig. Ez az időszak a harmadik szabadon választott kormány, a FIDESZ–MPP által vezetett koalíció 15 hónapját öleli fel. Egy nagyon rövid epizódról van szó tehát, még az újkori magyar demokrácia mintegy 120 hónapos időtartamát tekintve is. Nem rendelkezünk megfelelő történelmi távlattal ahhoz, hogy megítéljük ennek az időszaknak a jelentőségét, vagy akár azt eldöntsük, hogy módosult-e valóban a pártstruktúra egy kétpárt-rendszer irányába. Esetleg ebből a szempontból is csak átmenetről van szó az állandóan változó politikai struktúrában, ahol a mai két párt (az MSZP és a FIDESZ–MPP) dominanciáját a következő választásokra ismét kiegyensúlyozottabb többpárti struktúra váltja majd fel.

Nem felejtethetjük el, a megfigyelt 15 hónap élesen, mintegy mesterségesen kimet-szett időszak a társadalmi-politikai folyamatok hosszú távú vizsgálatát tekintve. Az időszak kezdetén a FIDESZ, a harmadik szabad választások győztes párta állt a pártok népszerűségi listájának élén, miután 1998 tavaszától kezdve a választásokig előbb szoros versenyben beírte, majd pedig megelőzte az MSZP-t. Az itt elemzett hónapok során egy ideig a FIDESZ megtartotta vezető helyét, de 1999 tavaszától kezdve az MSZP újra átvette a vezetést. A többi parlamenti, illetve parlamenten kívüli

párt ebben az időszakban csak asszisztált a két nagy párt versenyéhez. A vizuális kép, ami a két párt szavazói pozíciójához kapcsolódó trendek alapján kirajzolódik, egy ollót formáz.

A tanulmány az állandóan változó politikai struktúra és szavazói magatartás alakulásának ebben az epizódjában a fentebb vázolt fő tendencia részleteit, belső különbségeit mutatja be. Adataink egy ún. „jövő vasárnap” bekövetkező feltételezett szavazásra vonatkoznak, amely kérdés két választás között a politikai közvélemény kutatásokban bevett gyakorlat. Részben leíró, részben többváltozós oksági elemző módszerekkel vizsgáljuk, hogy alakultak a pártpreferenciák a főbb társadalmi-demográfiai változók mentén. Emellett vizsgáljuk, hogyan változott a lakosság véleménye néhány kiemelt gazdasági és politikai attitűd-kérdés esetében, mint a személyes gazdasági helyzet, illetve várakozások megítélése, valamint a kormány és az ellenzék munkájának értékelése.

2. Az alaptörténet: a pártpreferenciák változása időben

A téma iránt érdeklődő olvasó számára az alaptörténet ismert. A különböző napilapok hasábjain hónapról hónapra nyomon lehetett követni a különböző közvélemény kutató intézetek felméréseinek eredményeit, amelyek ezúttal nem tértek el jelentősen egymástól. A történet arról szól, hogy 1999 tavasza folyamán a FIDESZ elvesztette vezető helyét, s az elsőséget visszaszerezte az MSZP. Mindennek során a többi parlamenti, illetve parlamenten kívüli párttal kapcsolatos választói preferenciák érdemben nem változtak. Ebben a fejezetben először az öt parlamenti pártra vonatkozó trendeket, majd pedig az ún. „kis pártok” szavazatainak alakulását tekintjük át.¹

2.1. A hat parlamenti párt szavazói trendjei

Az öt parlamenti párt szavazói trendjeit a 2. Melléklet 1. táblázatának megfelelő sorokban találja az olvasó. A táblázat felső része a teljes mintára, a középső rész csak a pártot választókra, a legalsó rész pedig csak a biztos szavazókra vonatkozó megoszlást tartalmazza. A táblázatban szereplő számok *oszlószázalékok* (az esetleges kerekítési hibáktól eltekintve függőlegesen adják ki a 100%-ot), s azt mutatják, hogy egy adott hónapban egy adott pártra hány százalék szavazott volna.

A választások utáni első időpontban, 1998 szeptemberében az összes megkérdezett 38 százaléka szavazott volna a FIDESZ-re, s csak 22 százaléka az MSZP-re. Egy közvetlen a választást követő időpontban, a választók a győzteshez húznak, – sőt akár még visszamenőleg is módosítják szavazatukat (vö. Angelusz és Tardos, 1998). A vizsgált időszak végén, 1999 novemberében, az összes megkérdezett 24 százaléka az MSZP-re, 20 százaléka a FIDESZ-re szavazott volna. Egy hónappal korábban még ennél is nagyobb volt a távolság a két párt között az MSZP javára. A FIDESZ statisztikailag szignifikánsan felülreprezentált az *összes megkérdezett* körében 1999 márciusáig, 1999 júniusától kezdve viszont már jelentősen alulreprezentált. Az MSZP felülreprezentáltsága ezen adatok szerint 1999 szeptemberében és októberében volt a legerősebb.

¹ A tanulmányban felhasznált adatokról bővebben ld. 1. Melléklet.

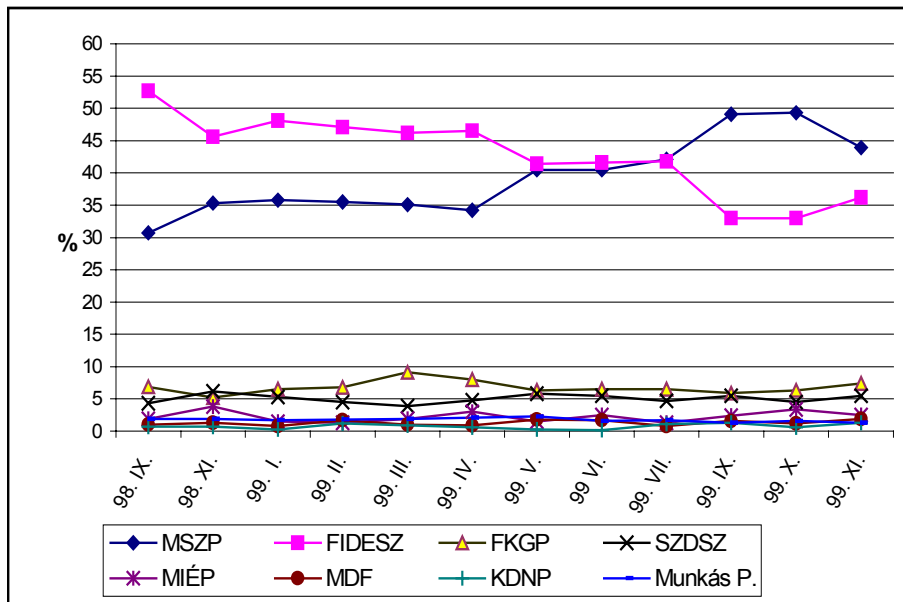
Ha csak a pártot választókat vizsgáljuk, akkor egészen 1999 áprilisáig fennáll az a helyzet, hogy a FIDESZ statisztikailag jelentős mértékben felülreprezentált, szemben az MSZP szignifikáns alulreprezentáltságaival. Egy következő szakaszban, 1999. május–július között a két párt közti különbség nem szignifikáns. Az MSZP előnye, illetve a FIDESZ hátránya 1999 szeptemberétől válik statisztikailag jelentőssé, s ez fennáll az utolsó itt vizsgált hónapban is, amikor ezen adatok szerint a két párt ismét közelít egymáshoz. A *biztos szavazókat* tekintve a FIDESZ 1999 februárjában mutat utoljára jelentős felülreprezentáltságot. Ugyanakkor az MSZP még áprilisban is statisztikailag szignifikánsan alulreprezentált. Ebben a szűkebb populációban is 1999. szeptember–novemberben vezet az MSZP jelentős mértékben a FIDESZ előtt.

A pártpreferenciák időbeli alakulásának ez a három szinten történő vizsgálata mutat apró különbségeket. Az összes válaszoló esetében a két vezető párt helycseréje mögött inkább az húzódik meg, hogy a FIDESZ elvesztette szavazóit, s kevésbé az, hogy az MSZP szavazókat nyert. A nem szavazók („elbizonytalanodók”) aránya 1999 márciusáig szignifikánsan alulreprezentált, s 1999 júniusától mutat szignifikáns felülreprezentáltságot, melynek mértéke 1999 októberében a legmagasabb. Az időszak végére a nem szavazók (nem tudja, illetve nem mondja meg, kire szavazna) aránya 40–45 százalék között stabilizálódott. Ha viszont csak a pártot választókat, illetve még inkább a biztos szavazók adatait tekintjük, akkor a szocialisták esetében jelentősebben növekedett a pártra szavazók aránya.

A másik négy parlamenti párt szavazói esetében nem lehet lényeges időbeli változásokról beszámolni. Az FKGP esetében az év első hónapjaiban mutatkoztak kissé magasabb szavazói arányok, de a különbség csak 1999 márciusában volt szignifikáns. Az SZDSZ szavazatai alacsony szinten fluktuáltak az egész vizsgált időszak során, statisztikailag jelentős különbség egyik hónapra vonatkoztatva sem mutatható ki. Hasonlóan nem lehet érdemi időbeli tendenciáról beszélni az MDF esetében sem. A MIÉP ismert módon „rejtőzködő” szavazóit az itt használt adatok is alig mutatják ki. Érdekes módon az év végi felvételekben, 1998 novemberében és 1999 októberében sikerült viszonylag magasabb arányú MIÉP szavazót találni, s ezek az arányok a csak a pártot választók, illetve a biztos szavazók szűkebb köreiből statisztikailag is szignifikánsak.

Az eredményeket az 1. ábrában foglaltuk össze, amely a biztos szavazók válaszai alapján készült. Ebben a körben a pártpreferenciák közeledése már 1998 őszén – telén megkezdődött. 1999 első hónapjaiban a két pártot elválasztó távolság többé-kevésbé stabil volt, majd májusban a két trend keresztezte egymást.

1. ábra
*Pártpreferenciák alakulása a pártot választó biztos szavazók körében,
 1998. IX. – 1999. XI.*

Ettől kezdve a megfigyelt időszakban végig a szocialisták vezettek. A késő tavaszi–nyári hónapokban az MSZP előnye nem volt nagy, de szeptemberben és októberben már igazán jelentőssé vált. Az itt elemzett utolsó hónapban, 1999 novemberében, a két párt szavazói közötti arány ismét közeledett egymáshoz. A két párt preferenciáira vonatkozó „olló” a biztos szavazók esetében tehát markánsan megmutatkozik. Az ábrán jól látható, hogy a másik három parlamenti párt a két „nagy párt” versenyében nem vett részt.

2.2. A „kis pártok” szavazói trendjei

Az előző részhez elkészített, a választási preferenciák alakulását mutató ábrán, a „kis pártok” valahol az ábrák alján, bizonytalanul összekeveredve látszanak. Ebben a részben „kinagyítjuk” az „alsó 10 százalék” világát, ahol még további két „kis pártot” (KDNP, Munkáspárt) is megvizsgálunk. A pártpreferenciákra vonatkozó konkrét arányszámok ismét a 2. Melléklet 1. táblázatának megfelelő soraiban szerepelnek.

A „kis pártok” kategóriájának van egy nyilvánvalóan „magasabb osztálya”, ahol az FKGP és az SZDSZ találhatók. Ez a különbség e kettő, s a másik négy párt között valamelyest csökken, ahogy az összes megkérdezettektől a csak a pártot választókon át a biztos szavazókig szűkítjük az elemzett személyek körét. Az időbeli változások, méréseink alapján, leginkább az FKGP esetében mutatnak ingadozást. 1999 márciusa (a biztos szavazók esetében az április is) egy lokális maximumot jelez a vizsgált időszakon belül. Ezen túlmenően az FKGP a vizsgált időszak végén – egy

ősz eleji hullámvölgy után –, ismét erősödni látszik de ez a növekedés statisztikailag nem jelentős. Az SZDSZ esetében – mint már szó volt róla – adataink nem mutatnak szignifikáns időbeli változást.

A MIÉP népszerűségét ugyan – hasonlóan a többi kutatóintézethez – rendre a bekerüléshez szükséges küszöbérték alá mértük, de mégis adataink alapján ez a következő legerősebb párt. Számításba véve ezt a mérési hibát, és a mért adatokat, úgy tűnik, hogy támogatottságukból nem veszítettek, parlamenti bekerülésük egy „jövő vasárnapi” szavazás esetében könnyen megismétlődhetne.

A KDNP és a Munkáspárt esetében nem lehet időbeli tendenciáról beszélni, e pártok szavazói igen alacsony szinten fluktuálnak. Esetükben, ebben az időszakban még a biztos szavazók köre sem nagyon haladja meg a 2 százalékot. Adataink szerint e három párt közül a legkevésbé támogatott a KDNP, miközben az MDF és a Munkáspárt közül az egyik felvételben az egyik, másik alkalommal a másik kapott volna valamivel több szavazatot.

3. A „nagyok” versenyfutása

Az előzőekből világosan kitűnik hogy a vizsgált időszakban, 1998 ősze és 1999 tele között, csak két párttal, az MSZP-vel és a FIDESZ–MPP-vel „történt valami”. A tanulmány jelentős részében tehát ezzel a két párttal foglalkozunk. Ennek a fejezetnek az egyes alfejezeteiben azt vizsgáljuk meg, hogy milyen, a választók társadalmi-demográfiai jellemzőire visszavezethető tényezők figyelhetők meg a két párt preferenciáinak egymástól eltérő irányt mutató alakulása mögött. A társadalmi-demográfiai tényezők esetében azokat a lehetséges ismérveket vesszük számításba, amelyeket a korábbi hazai politikai-szociológiai vizsgálatok is hangsúlyoztak. A demográfiai tényezők esetében megvizsgáljuk, milyen az MSZP, illetve a FIDESZ szavazótáborának összetétele a nemek szempontjából. Éppen ennek a két pártnak az esetében nem lehet számításon kívül hagyni egy másik fontos demográfiai tényezőt, az életkor szerepét sem. Mindenekelőtt Körösenyi (1996) tanulmánya alapján vesszük figyelembe a volt nomenklatura osztály, a vallás és a település különbségeit, mint a választói magatartást befolyásoló tényezőket. Anélkül, hogy belemennénk abba a vitába, amely a volt MSZMP-tagok politikai megítélésére vonatkozik, hivatkozunk ennek a ténynek a fontos prediktor szerepére napjaink pártpreferenciáit illetően (pl. Angelusz és Tardos, 1995). A vallásosság „klasszikus” törésvonalnak számít, amelynek hazai érvényességére többek között Stumpf (1994) is felhívta a figyelmet.

A társadalmi osztály és a politikai preferenciák kapcsolata napjaink szakirodalmában az egyik legvitatottabb téma. Magyarországon a politikai mező és a társadalmi mező összefüggései a többpártrendszer kialakulásának első pillanataitól napirenden vannak (Kolosi *et al.*, 1991), az MSZP 1994-es győzelme után pedig ez még hangsúlyosabb kérdéssé vált (Szelényi *et al.*, 1996). Saját korábbi elemzésem is talált összefüggéseket a pártpreferenciák és az osztályhelyzet között (Róbert, 1999). Az anyagi-jövedelmi helyzet befolyásoló szerepe szintén vizsgálat tárgya lesz. A pártpreferenciák mögött nyilvánvalóan meghúzódnak szociokulturális tényezők is (vö. Angelusz és Tardos, 1990–1991). Ezek részének tekintjük az iskolázottságot, illetve a különböző attitűdöket, beállítódásokat. Az utóbbiak esetében adataink a személyes anyagi

helyzet és az anyagi várakozások értékelésére, valamint a kormány és az ellenzék munkájának megítélésére terjednek ki.

A következő alfejezetekben, a 2. Mellékletben szereplő táblázatos adatokra építve, összefoglaljuk ezekkel a tényezőkkel kapcsolatos eredményeinket. A táblázatok egy olyan aggregált adatbázison készültek, ahol az adatfelvétel ideje egy külön változót jelentett, ez lehetőséget nyújtott arra, hogy a „szemmel látható” kisebb-nagyobb változásokról eldöntsük, azok statisztikai értelemben jelentősek-e ezen a mintán vagy sem. A *szignifikanciára* vonatkozó utalások a szövegben ezt fejezik ki, s az ún. *adjusztált reziduális (adjusted residual)* mutatón alapulnak.

3.1. Férfi és női szavazók

Az MSZP és a FIDESZ szavazótáborának nemek szerinti összetételét a 2. Melléklet 5. táblázatában találja az olvasó. A táblázatban sorszázalékok szerepelnek, tehát minden adatfelvételi időpontra vonatkozóan leolvasható, hogy a férfiak és nők milyen arányban szavaztak a pártokra.

Az MSZP esetében szinte pontosan fele-fele arányban vannak a férfiak és nők a pártra szavazók körében. A FIDESZ esetében a női szavazók aránya valamivel magasabb (55%), szemben a férfi szavazókkal (45%). Az egyes hónapokra vonatkozó mérések ugyan néhány százalékponttal több esetben is eltérnek ezektől az értékektől, a különbségek azonban statisztikailag nem jelentősek. A „nagy pártok” szavazótáborának nemek szerinti összetételében a vizsgált időszak alatt nem következett be számottevő elmozdulás.

3.2. Idős és fiatal szavazók

Három korcsoportot különböztettünk meg: 35 éven aluliak, 35–60 közöttiek, s 60 éven felüliek. A 2. Melléklet 6. táblázatának megfelelő sorszázalékos megoszlásai mutatják az MSZP és a FIDESZ szavazóinak korösszetételét. Ismert, hogy az MSZP jelentős mértékben épít az időskorú (nyugdíjas) népesség szavazataira. Az adatok szerint a párt szavazóinak negyede 60 év feletti, majd minden második középkorú, s 28 százalék 35 év alatti. Ez meglehetősen egyenletes eloszlásnak tűnik, de mindenképpen idősebb szavazótábor, mint a FIDESZ-é. A FIDESZ választóinak bő kétötöde 35 év alatti, újabb kétötöd középkorú, s csak egy szűk ötöd kerül ki a 60 évnél idősebbek közül.

Voltak ugyan olyan időpontok, amikor az MSZP esetében alacsonyabb vagy magasabb értéket mértünk egyes korcsoportokban a fent jelzethnél, de a különbségek többnyire alatta maradtak a statisztikai szignifikancia határának. Az MSZP szavazók számának növekedése tehát alapvetően nem kapcsolódik a szavazók korösszetételében bekövetkezett változáshoz. Lényegében ugyanez mondható el a FIDESZ-ről is. A párt szavazóinak csökkenése valamennyi korcsoportban bekövetkezett, a korösszetétel érdemben nem módosult 1998 ősze és 1999 tele között.

3.3. Városi és vidéki szavazók

A településtípusok szerinti különbségeket egy Budapest–város–község hármas bontásban vizsgáltuk. Az egyes időpontokra vonatkozó sorszázalékok a 2. Melléklet 7. táblázatában szerepelnek. Az MSZP szavazói enyhén felülreprezentáltak (22%) a főváros vonatkozásában, jelentősebben alulreprezentáltak (31%) a községi lakosok között, s arányosan vannak képviselve a városokban. A FIDESZ szavazói ezzel szemben alulreprezentáltak (17%) Budapesten, s kicsit felülreprezentáltak (39%) a községekben.

Az MSZP választóinak aránya egyaránt növekedett a budapesti és a községi lakosok körében. A mérések alapján azonban úgy tűnik, mintha 1999 májusában, amikor az MSZP beérte a FIDESZ-t, kiugróan sok községi szavazó állt volna mögötte. Később, 1999 végére, amikor az MSZP előnye tartóssá vált, ez inkább a több budapesti szavazónak köszönhető. A FIDESZ esetében az adatok tükrében nem nagyon csökkent az – amúgy is átlag alatti – budapesti támogatottság. A párt inkább a községekben és a városokban veszített szavazóiból. Az előzőektől eltérően tehát, a két párt szavazótáborának számszerű változása mellett, a településtípusok szerinti összetétel mutat statisztikailag is jelentős módosulásokat.

3.4. Szavazói különbségek iskolai végzettség szerint

Az iskolázottságot szintén három szintre bontottuk. Alsó fokú iskola magában foglalja az általános iskolát, de a szakmunkás képzést is, mindazokat, akik nem szereztek érettségit. A középfok az érettségizetteket, a felsőfok pedig az egyetemi vagy főiskolai diplomásokat jelenti. A sorszázalékok szerinti megoszlások a 2. Melléklet 8. táblázatában találhatók.

Az MSZP szavazóinak 13 százaléka diplomás, 28 százaléka érettségizett, s 59 százaléka ennél alacsonyabban iskolázott. Ez a megoszlás az átlagnál képzetlenebb szavazótáborról tanúskodik, a diplomások kisebb, az érettségizettek nagyobb mértékben felülreprezentáltak. A FIDESZ-ben a diplomás szavazók aránya 11 százalék, ami megfelel az átlagnak. Nincs jelentős eltérés a FIDESZ választói között az érettségizett, illetve az ennél iskolázatlanabb népesség esetében sem. Az MSZP támogatóinak aránya úgy növekedett meg, hogy eközben nem történt statisztikailag szignifikáns módosulás a párt választóinak iskolázottság szerinti összetételében. Valamilyest más a helyzet a FIDESZ esetében, ahol a diplomás szavazók aránya nem csökkent, sőt 1999 utolsó hónapjaiban, amikor a párt sok szavazót veszített, még picit magasabb is volt az átlagnál. A FIDESZ-től elpártolt választók inkább az iskolázatlanabbak közül kerültek ki. A FIDESZ szavazótáborra ez által 1999 telére valamelyest módosult iskolázottság tekintetében 1998 őszéhez képest.

3.5. Szavazói különbségek társadalmi osztály szerint

Társadalmi osztály alatt azt az osztályszerkezetet értjük, amelyet Goldthorpe dolgozott ki a modern tőkés társadalmak vizsgálatára. (Az eredeti kategorizálással kapcsolatban ld. Erikson és Goldthorpe (1992), a hazai alkalmazás melletti érvekről Róbert (1997).) Ez az osztálybesorolás már több nyugat-európai ország esetében jó statisztikai kapcsolatot mutatott a pártpreferenciákkal (Nieuwbeerta, 1995). Az ere-

deti osztályozásnak egy összevontabb, hat kategóriát tartalmazó változatát használtuk. Az vonatkozó sorszázalékos megoszlásokat a 2. Melléklet 9. és 10. táblázata tartalmazza.

Az MSZP választóinak közel egynegyede (23%) az ún. szolgáltató osztályból kerül ki, gyakorlatilag tehát vezető beosztásúak vagy beosztott értelmiségiek. A FIDESZ esetében ez a kategória 19 százalékot képvisel, ami megfelel az átlagnak. Az alsó szintű irodai dolgozók mindkét párt szavazói bázisából 17 százalékkal részesednek. Az MSZP választói között mintegy 5 százalék, a FIDESZ szavazói között kicsit több, 7 százalék az önálló foglalkozásúak aránya. Mindkét párt esetében szavazóik egy-negyede szakmunkás. De majdnem ugyanilyen arányban vannak választóik között szakképzetlen munkások is. A mezőgazdasági dolgozók 5 százalékos arányukkal mindkét párt esetében alulreprezentáltak. A két párt szavazótáborára tehát mindössze két szempontból különbözik egymástól. A vezetők és értelmiségiek felülreprezentáltak az MSZP választói között, miközben az önálló vállalkozók, önfoglalkoztatók aránya magasabb a FIDESZ szavazói között.

A vizsgált 15 hónapos időtartam során nem történtek érdemi változások az MSZP szavazók osztálybesorolásában. Ez azt jelenti, hogy az MSZP előretörése nem köthető kiemelten egyik osztályhoz sem. A FIDESZ esetében hasonló a helyzet, bár ott a szavazatok vesztese kisebb mértékű volt a szolgáltató osztályban. Több szavazatot veszített a FIDESZ 1999 második felében a szakképzett és főleg a szakképzetlen munkások között, az év utolsó hónapjaiban pedig az önállóak között is. A mezőgazdasági munkások, bár részesedésük a FIDESZ szavazótáborában amúgy is alacsony volt, szintén nem pártoltak el tőlük.

3.6. Szavazói különbségek jövedelmi helyzet szerint

A jövedelmi helyzet mérésére az egy főre jutó háztartási jövedelem alapján számított kvintiliseket választottuk. A 2. Melléklet 11. és 12. táblázatában szerepelnek az ezek szerint számított sorszázalékos megoszlások. Mivel itt az alapmegoszlás definíció szerint 20 százalék minden kategóriában, az adatok értelmezése egyszerűbb. Az MSZP esetében világos a kép, a legalsótól a legfelső kvintilisig a százalékos arányok sorra 15, 16, 20, 23 és 26 százalék. Az MSZP szavazótáborában tehát a jobb jövedelmi helyzetűek felülreprezentáltak. Éppen ellenkező a helyzet a FIDESZ esetében, ahol a legalsótól a legfelső kvintilisig a százalékos arányok sorra 22, 21, 20, 18 és 18 százalék. Ezek a számok a jövedelmi helyzet és a FIDESZ-hez kötődő pártpreferencia között kevésbé szoros kapcsolatot sejtetnek, de úgy tűnik a FIDESZ választói között túlsúlyban vannak a rosszabb jövedelmi helyzetűek.

Az MSZP esetében az egyes időpontokhoz kapcsolódó mérések mutatnak ugyan ingadozásokat, de ezek mértéke nem éri el a statisztikailag szignifikáns szintet. Az MSZP szavazótáborának növekedése eszerint nem kapcsolódik érdemi belső átszerveződéshez a szavazók jövedelmi helyzete terén. A FIDESZ esetében már inkább beszélhetünk változásokról, bár ezek mértéke sem nagyon nagy. Mindenesetre 1999 második felében a FIDESZ választóinak egyötöde került ki a legfelső kvintilisből, miközben hol a legalsó, hol valamelyik középső kvintilis súlya relatíve alulreprezentált volt a korábbi időpontokhoz képest. A FIDESZ lecsökkent szavazótáborára tehát valamivel jobb módú volt 1999 végén, mint amilyen a szélesebb szavazótábor volt egy évvel korábban. Ugyankor nem mondhatjuk egyértelműen, hogy a

FIDESZ-től a legszegényebbek pártoltak el, a párt veszített szavazókat a közepes jövedelmi helyzetűek között is.

3.7. Vallásosság és szavazói magatartás

A vallásosság mérésére három kategóriát különböztettünk meg: a katolikus vallásúakat, a más vallásúakat, s a nem vallásosak csoportját. A besorolás a kérdezett önbevallásán alapult, ahol a kérdés arra vonatkozott, hogy tartozik-e az illető valamelyik egyházhoz. A pártok választóinak vallásosság szerinti összetételére vonatkozó sorszázalékok a 2. Melléklet 13. táblázatában szerepelnek.

A két párt szavazótáborában ebben a vonatkozásban markáns különbséget mutat. Az MSZP szavazói között a katolikusok aránya 45 százalék, a FIDESZ szavazói között viszont 54 százalék. Minden harmadik MSZP szavazó nem vallásos, miközben a semmilyen egyházhoz nem kötődő szavazók csak egyötöd arányban találhatók a FIDESZ választói között. A nem katolikus vallásúak szintén nagyobb súllyal vannak jelen a FIDESZ szavazótáborában.

Miközben számos vonatkozásban nem alakult át a két párt szavazótáborában, a vallásosság esetében statisztikailag szignifikáns időbeli változások mutatkoznak. Az MSZP szavazói között 1999 második felében kissé megnőtt a magukat katolikusnak tekintők aránya, s valamivel kevesebb lett a nem vallásosak aránya. Másképp fogalmazva, az MSZP szavazótáborának növekedése inkább köthető ahhoz, hogy katolikus szavazók választották növekvő mértékben a pártot, s nem ahhoz, hogy a nem vallásos szavazók fordultak volna nagyobb arányban a párt felé. Ugyanakkor a FIDESZ esetében a szavazótábor apadásával elsősorban a nem vallásosak aránya csökkent 1999 második felében, miközben a katolikusok aránya a párt választói között kevésbé csökkent. Ezáltal mindkét párt szavazótáborában relatíve nőtt a katolikusok aránya. Mivel a vizsgált időszakban a magukat katolikusnak tekintők aránya nem növekedett meg a magyar társadalomban, ez az átalakulás úgy jöhetett létre, hogy a katolikus szavazók valamivel nagyobb mértékben pártoltak az MSZP-hez, miközben a FIDESZ-t elhagyó nem vallásos szavazók vagy más kisebb pártok szavazói körét, vagy még inkább a pártot nem választók körét gyarapították. Másképp fogalmazva arról van szó, hogy a katolikus beállítottságú kérdezettek között kisebb arányt képviselnek a pártot nem választók, akik nem mennének el szavazni vagy nem mondják meg, kire szavaznának.

3.8. A volt MSZMP-tagság hatása a pártválasztásra

Adatbázisunkban gyakorlatilag minden időpontra vonatkozóan mintegy 10 százalékos arányban találtunk olyan válaszolókat, akik saját bevallásuk szerint tagjai voltak az egykori állampártnak. A 2. Mellékletben a 14. táblázatban szereplő sorszázalékok szerint az MSZP választói között a volt MSZMP-tagok aránya közel 20 százalék. Jóllehet ez az arány mutat bizonyos fluktuációt az egyes időpontokban, így pl. 1999 őszén, azokban a hónapokban, amikor az MSZP szavazótáborában a legnagyobb volt, az egykori MSZMP-tagok aránya csak 16–18 százalékos, mégis ezen túlmenően az MSZP szavazók összetétele ebből a szempontból nem módosult.

A FIDESZ választói között a volt állampárt tagjai csak 5 százalékos arányban találhatók. Ez jelentős különbség az MSZP esetében kimutatott arányhoz képest. Nem

lenne azonban meglepő, ha a FIDESZ szavazótáborának csökkenésével, választóik között elsősorban a volt MSZMP-tagok aránya csökkent volna. A helyzet azonban nem ez. Sőt, 1999 őszén a FIDESZ választói között még 6–7 százalékos arányban is találtunk szavazókat, akik tagjai voltak az egykori MSZMP-nek. Statisztikai értelemben ez nem szignifikáns különbség, tehát a FIDESZ szavazótáborának összetétele sem változott ebből a szempontból a vizsgált időtartam során.

4. A másodlagos pártpreferenciák változása időben

Mint a legtöbb országban, ahol parlamenti választásokat tartanak, Magyarországon is két fordulóban zajlanak négyévente a választások. Az első fordulóban még „bármely” párt indulhat, (persze a választási törvény előírásaival összhangban), de a második fordulóban általában már csak ezek egy része vesz részt. Az eddigi hazai tapasztalatok szerint az első forduló után „letisztul” a verseny, s általában csak két-három párt áll harcban egymással. Éppen emiatt válik fontossá az a kérdés, hogy ki-re szavaznának a választók másodsorban, – feltételezve, hogy az a párt, akire elsősorban szavaznának már „nem választható”. Érdekes visszaemlékezni arra, hogy korábbi kutatásokban, a kilencvenes évek közepén, a FIDESZ mint jellegzetes másodlagos pártpreferencia jelent meg, ami némiképp talán előrevetítette a párt későbbi politikai sikerét is. A vizsgált időszakban, a másodlagos pártpreferenciákra vonatkozó oszlopszázalék szerinti megoszlások, az egyes adatfelvételi időpontokra, a 2. Mellékletben a 2. táblázat megfelelő soraiban szerepelnek. A táblázat felső része a teljes mintára, a középső rész csak a pártot választókra, a legalsó rész pedig csak a biztos szavazókra vonatkozó megoszlást tartalmazza.

Az itt használt adatok szerint a másodlagos pártpreferenciák vezető pártja, lényegében az egész vizsgált időszak során, az SZDSZ. A teljes minta esetében a legtöbb hónapban 20–25 százalék közötti értéket mértünk rájuk vonatkozóan. Ez az arány a pártot választók körében már 25 százalék feletti, sőt 1999 őszén 30 százalék feletti értékek is mutatkoztak. A választási részvételüket biztosra ígérő szavazók közül pedig több hónapban is 30 százalék szavazna, – ha a második fordulóban az elsőnek preferált pártra nem szavazhatna. Bár ezek a preferencia arányok biztatóak lehetnének a Szociáldemokrata Párt számára, a valóság azonban az, hogy az SZDSZ-t második pártnak választók háromnegyede az MSZP-re, ötöde a FIDESZ-re szavazna elsőnek. Tehát ezeknek a másodlagos pártpreferenciáknak a döntő hányada egy „jövő vasárnapi” választás második fordulójában nem realizálódna, hiszen akkor éppen ez a két párt maradna állva.

A másodlagos pártpreferenciák második helyezése megoszlik az MSZP, a FIDESZ, s az FKGP között. Az MSZP esetében a másodlagos pártpreferenciák 1999 első felében a legmagasabbak. Az MSZP előretörése 1998 végétől 1999 közepéig jól nyomon követhető ebben a vonatkozásban is. Érdekes megjegyezni, hogy 1999 elején az MSZP-t másodiknak választók fele a FIDESZ-re szavazott volna elsőnek. Amikor azonban 1999 második felében az MSZP átvette a vezetést az elsődleges pártpreferenciák terén, a rájuk másodiknak szavazók aránya érthetően lecsökkent. Az MSZP-nek ebben az értelemben tehát nincs „tartaléka”, bár erre egy „jövő vasárnapi” választáson nem is lenne szüksége.

1999 őszén mind a FIDESZ, mind az FKGP megelőzi így az MSZP-t a másodlagos pártpreferenciák terén. A FIDESZ esetében azonban ebben a vonatkozásban is mutatkozik kisebb mértékű csökkenés 1999 elejéhez képest, miközben az FKGP arány-

számai nem térnek el statisztikailag jelentős mértékben a vizsgálat egyik időpontjában sem. Az FKGP másodlagos szavazatainak értékét csökkenti, hogy 80 százalékban olyanoktól származik, akik első körben a FIDESZ-t választanák. Ezek tehát megint csak kevés eséllyel realizálódó voksok.

Az ún. „kis pártok” közül a másodlagos pártpreferenciák tekintetében az MDF helyezése a legjobb, 10 százalékot közelítő aránnyal, ami a biztos szavazók körében még meg is haladja ezt az értéket. Időben még egy enyhe növekedés is mutatkozik, ami azonban statisztikailag nem szignifikáns. Az MDF másodlagos pártolói viszont háromnegyed részben abból a szavazói körből kerülnek ki, akik elsőnek a FIDESZ-t választanák.

5. A negatív pártpreferenciák változása időben

Az embereknek a pártokkal kapcsolatos véleménye szempontjából az is lényeges, hogy milyen pártokra nem szavaznának semmiképpen. Az erre vonatkozó adatok a 2. Mellékletben a 3. táblázat megfelelő soraiban szerepelnek. A táblázat felső része a teljes mintára, a középső rész csak a pártot választókra, a legalsó rész pedig csak a biztos szavazókra vonatkozó oszlopszázalék szerinti megoszlást tartalmazza.

A leginkább elutasított párt az itt elemzett adatok szerint a MIÉP. A teljes mintán belül közel minden negyedik megkérdezett semmiképpen sem szavazna erre a pártra. Ez az arány a pártot választók körében már 30 százalék körüli, a részvételüket biztosra ígérők körében pedig valamivel még magasabb.

Markáns időbeli változásokat jeleznek az adatok a FIDESZ esetében. A párt 1999 márciusáig szignifikánsan alulreprezentált azok körében, akik semmiképpen sem szavaznának rájuk, de 1999 májusától kezdve már szignifikánsan felülreprezentáltak lesznek a rájuk vonatkozó arányszámok. A vizsgált időszak alatt megduplázódott azok aránya, akik semmiképpen nem szavaznának a FIDESZ-re. Ez a növekedés a pártot választók, illetve a biztos szavazók körében két és félszeres. A trend részben abból következik, hogy a FIDESZ 1999 második felére jelentősen veszített népszerűségéből az MSZP-vel szemben, de ebből még nem következne az ellenszenv ilyen mértékű növekedése, (minden negyedik pártot választóról van szó). Ezek az eredmények nagyfokú csalódottságról tanúskodnak.

Az FKGP a vizsgált időszak első felében a második helyen állt a leginkább elutasított pártok listáján, de 1999 második felében a FIDESZ már megelőzte, s ekkor a harmadik helyre került. Az FKGP-t a teljes mintán mintegy 15 százalék – a pártot választók közül 20 százalék – semmiképp sem választaná, de ez az arány szignifikánsan csökkent 1999 utolsó hónapjaira. Elképzelhető, hogy egyes szavazók ebben a tekintetben az FKGP helyett akkor már a FIDESZ-t jelölték meg, mint elsőszámú negatív preferenciát.

Az MSZP esetében az időbeli változás tendenciája itt is ellentétes a FIDESZ-szel. A párt 1998 végén még szignifikánsan felülreprezentált a leginkább elutasított pártok között, de ez már 1999 elején nem áll fenn. A FIDESZ választási győzelmét követően még majd minden ötödik (a pártot választók közül majd minden negyedik) kérdezett semmiképp sem szavazna a szocialistákra. 1999 nyarától azonban szignifikánsan alulreprezentáltak lettek azok a választók, akik elutasították az MSZP-t.

A parlamenti pártok közül az SZDSZ esetében a legalacsonyabb a negatív pártpreferenciák aránya, a pártot választók körében nem éri el az 5 százalékot sem.

6. A „győztes párt” változása időben

Politikai szociológusok, politológusok sikeresen kimutatták, hogy a választók szívesen állnak győztes párt oldalára. Nemcsak arról van szó, hogy egy utólagos (post-election) vizsgálat alkalmával azt mondják, hogy ők (is) a győztes pártra szavaztak. Emellett a győztes pártra vonatkozó vélemények jól előrejelzik azt is, hogy valóban ki fogja megnyerni a választásokat. Az ingadozó, bizonytalan szavazók hajlamosak lehetnek arra, hogy az utolsó pillanatban a győztesnek vélt pártra szavazzanak, amelynek győzelmi esélye ettől valóban tovább nő. Ennek megfelelően – s ez lehetett a FIDESZ legutóbbi választási sikerének egyik kulcsa – minden pártnak alapvető érdeke meggyőzően elhitetni a választókkal, hogy rá érdemes szavazni, mert ő győztes párt lehet. Az erre vonatkozó adatok a 2. Mellékletben a 4. táblázat megfelelő soraiban szerepelnek. A táblázat felső része a teljes mintára, a középső rész csak a pártot választókra, a legalsó rész pedig csak a biztos szavazókra vonatkozó oszlopszázalék szerinti megoszlást tartalmazza.

Az eredmények jelentős részben egybeesnek azzal, amit az elsődleges pártpreferenciák esetében tapasztaltunk. Az összes megkérdezett körében a győztes pártra vonatkozó „szavazatok” 1999 áprilisáig szignifikánsan felülreprezentáltak voltak a FIDESZ, s szignifikánsan alulreprezentáltak voltak az MSZP esetében. A két párt győzelmi esélye közötti eltérés nem volt jelentős 1999 májusában, de júniustól kezdve a FIDESZ győzelmét feltételezők aránya már szignifikánsan alulreprezentált lett. Ugyanakkor az MSZP-t győztesnek tartók aránya valamivel később, csak 1999 szeptemberétől lett statisztikailag is jelentős. (A pártot választók körében ez már 1999 júliusában bekövetkezett.)

Az időbeli változások gyakorlatilag tehát ugyanazt az „ollót” formázzák, amelyet az elsődleges pártválasztás alapján is bemutatunk. Nem meglepő módon a többi párt közül egyedül az FKGP-t gondolta egy szűk, 5 százalék alatti kisebbség győztes pártnak. Más pártokra elhanyagolható mértékű, tizedszázalékokban mérhető „szavazatok” jutottak.

A feltételezett „jövő vasárnapi” választások kapcsán kifejezett pártpreferenciák és a győztes pártra vonatkozó vélemény szoros kapcsolata a két nagy párt esetében a legnyilvánvalóbb. A teljes vizsgált időtáv átlagában, az összes megkérdezett közül azok, akik az MSZP-t, illetve a FIDESZ-t vélik győztesnek, majd 60 százalékban rájuk is szavaznának, s ez az arány 75–78 százalék a pártot választók körében. A másik oldalról nézve az MSZP, illetve a FIDESZ szavazói nagy átlagban mintegy 85 százalékban gondolják győztesnek az általuk preferált pártot. Vannak persze időbeli változások, hiszen 1999 végén az MSZP szavazói már több mint 90 százalékban vélték pártjukat győztesnek, miközben ugyanebben az időszakban a FIDESZ szavazóinak csak háromnegyede bízott ilyen mértékben saját pártjában. A vizsgált időszak kezdetén, 1998 őszén még az MSZP szavazók egynegyede szerint is a FIDESZ lett volna a győztes párt, miközben 1999 végére a FIDESZ szavazók ötöde szerint az MSZP nyerte volna a „jövő vasárnapi” választásokat.

Érdekes, ahogy más pártok választóinak is átalakult a győztes pártra vonatkozó elképzelése. Az FKGP szavazóinak ilyen természetű bizalma a FIDESZ-ben 70 szá-

zalékról 30 százalékra csökkent. Eközben ugyan megnőtt azok aránya, akik szerint az MSZP nyerné a választásokat, de még inkább növekedtek a saját pártjuk győzelméi esélyeit illető elképzelések. Az SZDSZ szavazói is 70 százalékban a FIDESZ-t látták győztesnek 1998 őszén, de ezt 1999 végén már csak 15 százalékuk gondolta. Ők viszont ekkor 70 százalékban az MSZP győzelmét vélték reálisnak, s csak egy másik 15 százalékuk hitt saját pártjának esetleges győzelmében.

7. A lakossági vélemények változása

Az adatbázisunkban szerepelt néhány olyan véleménykérdés, amelyet minden hónapban feltettünk a kérdezetteknek. Ezek közül kettő a személyes anyagi helyzet értékelésére, illetve az ezzel kapcsolatos várakozásokra vonatkozott, másik kettő pedig a kormány, illetve az ellenzék munkájának értékelésére kérte a válaszolókat. Ebben a fejezetben bemutatjuk, hogyan változtak az elemzett időszakban az ezekre a kérdésekre adott válaszok, majd azt vizsgáljuk, hogy ezek az attitűdök milyen különbséget mutatnak, ha MSZP vagy ha FIDESZ szavazókról van szó.

7.1. Gazdasági attitűdök

A személyes anyagi helyzetre, illetve az ezzel kapcsolatos várakozásokra vonatkozó attitűdök a 2. Melléklet 15. táblázatában szerepelnek. Az eredeti kérdésre a mintába került személyeknek egy 5-fokú skálán kellett válaszolniuk, amelyet itt 3-fokúra vontunk össze. A táblázatban az egyes adatfelvételi időszakokra vonatkozó sorszázalékok szerepelnek, amelyek az esetleges kerekítési hibáktól eltekintve vízszintesen adják ki a 100 százalékokat.

A személyes anyagi helyzetre vonatkozó válaszok megoszlása alapján minden tizedik személy jónak tartja az anyagi helyzetét, minden harmadik rossznak, s a megkérdezettek több mint fele pedig közepesnek. Az anyagi helyzetüket jónak tartók aránya időben állandónak mondható 1998 ősze és 1999 vége között. Az anyagi helyzetüket rossznak tartók aránya is csak kicsit növekedett az anyagi helyzetüket közepesnek tartók rovására.

A jövőbeli várakozások szempontjából minden ötödik válaszoló bízik abban, hogy személyes anyagi helyzete egy éven belül javulni fog. Majd egyharmaduk viszont inkább rosszabbodásra számít, miközben a kérdezettek kevesebb mint fele szerint változatlan marad az anyagi helyzetük. A pesszimisták aránya enyhén növekedett 1998 ősze és 1999 vége között. Ez a negatív eltolódás egyes hónapokban a változatlan anyagi helyzetre, más hónapokban a javuló anyagi helyzetre számítók rovására történt. Az anyagi várakozásokra vonatkozó attitűd rosszabbodása 1999 májusától figyelhető meg, tehát akkortól kezdve, amikor a FIDESZ helyett az MSZP lett a legnépszerűbb párt.

A személyes anyagi helyzetre, illetve az anyagi várakozásokra vonatkozó kérdések kombinálásával még markánsabban közelíthetjük a gazdasági attitűdök alakulását. A válaszok kombinációi alapján olyan változókat hoztunk létre, amelyek logikailag különítenek el olyan vélemény típusokat, mint jónak látja anyagi helyzetét és javulást vár (optimista), rossznak látja anyagi helyzetét és romlást vár (pesszimista), rossznak vagy közepesnek látja anyagi helyzetét és javulást vár (felfelé mobil), jónak vagy közepesnek látja anyagi helyzetét és romlást vár (lefelé mobil). Az optimista típusba az

összes válaszoló mindössze 3 százaléka, a pesszimista típusba 15 százaléka tartozott. A felfelé mobil típus 18 százalékot, a lefelé mobil típus 15 százalékot tett ki. (Ez a besorolás nem fedt le az összes válaszolót, azok például, akik jövőbeli anyagi helyzetüket változatlanoknak tartották, kimaradtak.) Az időbeli változásokat tekintve az optimista típus esetében nincsenek számottevő különbségek, miközben a pesszimista típus aránya 1999 második felében magasabb volt. Anyagi helyzetüket tekintve értelmében felfelé mobilitásban bizakodók aránya is kisebb lett 1999 második felében, miközben a lefelé mobilitástól tartók aránya valamivel növekedett. A vizsgált időszakban a gazdasági közhangulat végig enyhén romló tendenciát mutatott.

7.2. Elégedettség a kormány és az ellenzék munkájával

A kormány és az ellenzék munkájának megítélésére vonatkozó vélemények megoszlása a 2. Melléklet 16. táblázatában szerepelnek. Az eredeti kérdésre a mintába került személyeknek egy 4-fokú skálán kellett válaszolniuk, amelyet itt 2-fokúra vontunk össze, gyakorlatilag csak a negatív és pozitív állásfoglalást különböztetve meg. A táblázatban az egyes adatfelvételi időszakokra vonatkozó sorszázalékok szerepelnek.

A teljes adatbázis átlagában minden második válaszoló véleménye kedvező, s minden másodikik kedvezőtlen volt a kormány munkájával kapcsolatban. Az átlag mögött azonban jelentős időbeli változások rejlenek. A vizsgált időszak kezdetén még többségben voltak azok, akik kedvezően nyilatkoztak a kormányról. Ugyanakkor 1999 második felében már a megkérdezettek 60 százaléka negatív véleménnyel volt a kormány munkájáról.

Az ellenzék működésének globális megítélése hasonló, 52 százalék negatívan, 48 százalék pozitívan nyilatkozott erről. Az ellenzék munkájáról alkotott vélemény nem változott olyan markánsan, mint a kormánnyal kapcsolatos attitűd. Enyhe eltolódás azonban történt az ellenzék kedvezőbb megítélése irányába a vizsgált 15 hónap alatt.

8. A lakossági vélemények és a pártpreferenciák kapcsolata

Ebben a részben a személyes anyagi helyzetre, s az anyagi várakozásokra vonatkozó attitűdöket, valamint a kormány és az ellenzék munkájának értékelését az MSZP, illetve a FIDESZ szavazótáborán belül vizsgáljuk. A 2. Melléklet 17–18. és 19–20. táblázatait tartalmazzák az MSZP, illetve a FIDESZ szavazók esetében mért sorszázalékos megoszlásokat, hasonló módon összevontan kódolva, mint a teljes adatbázis esetében, az egyes adatfelvételi időpontokra külön-külön.

8.1. Gazdasági attitűdök és pártpreferenciák

A személyes anyagi helyzetről alkotott vélemények esetében az MSZP szavazói a nagy átlagot tekintve nem térnek el a teljes adatbázison tapasztalt megoszlástól. Minden tizedik MSZP választó jónak ítélte anyagi helyzetét, majd minden harmadik rossznak, s több mint 50 százalékuk közepesnek. A FIDESZ szavazók összességében ennél kicsivel kedvezőbbnek látják saját anyagi helyzetüket. Közülük átlagosan

13 százalék érzi jónak, 60 százalék közepesnek, s csak 27 százalék mondja rossznak anyagi helyzetét. Az egyes adatfelvételi időpontokban mért megoszlások természetesen eltérnek az átlagostól, de a FIDESZ esetében ezek az eltérések statisztikailag nem jelentősek. A FIDESZ szavazóinak a vizsgált időszak során tehát érdemben nem változott a saját anyagi helyzetéről alkotott véleménye. Az MSZP esetében viszont elmondható, hogy szavazóbázisának növekedésével együtt valamelyest nőtt azok aránya, akik anyagi helyzetüket rossznak érzik.

Az MSZP választóinak anyagi helyzetükkel kapcsolatos *várakozásai* átlagban rosszabbak, mint az összes válaszoló esetében mutatkozó megoszlás. Csak 16 százalékuk számít javulásra, 37 százalékuk rosszabbodást vár. Ezzel szemben a FIDESZ szavazók átlagosan 33 százalékban várnak javulást, s kevesebb mint egyötödük tart rosszabbodástól. Az időbeli változások tekintetében ezúttal mindkét szavazóbázis esetében mutatkoznak statisztikailag szignifikáns változások. Az MSZP választói különösen 1999 nyarán és koraőszén ítélték meg pesszimistán anyagi helyzetük jövőbeli alakulását, az év végén mért megoszlás viszont már közelebb van az átlaghoz. Összességében az MSZP választóinak mennyiségi növekedése egy erősebben borulátó szavazói kört eredményezett. A FIDESZ szavazóbázisának átalakulása kevésbé egyértelmű. Érdekes módon, 1999 végén az 1998 végén mért értékhez képest a FIDESZ-re is valamivel kisebb arányban szavaznának azok, akik kedvezőnek látják anyagi távlataikat. Az időszak második felében inkább olyanok szavaztak a FIDESZ-re, akik anyagi helyzetük jövőbeni alakulását változatlanak ítélték.

Ha a jelenlegi anyagi helyzet és a jövőbeli várakozások alapján fentebb kialakított négy típus (optimista, pesszimista, felfelé mobil, lefelé mobil) mentén is megvizsgáljuk a két nagy párt szavazótáborát, még jellegzetesebb különbségeket látunk. Akik anyagi helyzetüket jónak ítélik és javulást várnak (optimisták), illetve akik anyagi helyzetüket rossznak ítélik és romlást várnak (pesszimisták), az MSZP szavazói között is az összes válaszoló átlagának megfelelő arányban szerepelnek. A FIDESZ szavazói között viszont kicsit felülreprezentáltak az optimisták, s jelentős mértékben alulreprezentáltak a pesszimisták. Az anyagi helyzetüket rossznak vagy közepesnek tartó, de javulást váró kérdezettek (felfelé mobilak) alulreprezentáltak az MSZP és felülreprezentáltak a FIDESZ szavazói között. Épp ellenkezőleg, az anyagi helyzetüket jónak vagy közepesnek ítéző, de romlástól tartó kérdezettek (lefelé mobilak) felülreprezentáltak az MSZP és alulreprezentáltak a FIDESZ szavazói között.

Az optimista típus esetében egyik párt szavazótábora sem változott érdemben a vizsgált időszak alatt. A pesszimista típus viszont 1999 második felében nagyobb arányban volt jelen az MSZP szavazói között. Az MSZP kibővült szavazótáborába tehát főleg olyan választók kerültek, akik személyes anyagi helyzetüket rossznak látják, s további rosszabbodástól tartanak. Ez a szavazó típus viszont a FIDESZ lecsökkent szavazótáborában időben változatlan (alacsony) arányban volt jelen. A jövőbeli anyagi helyzetükre bizakodva tekintők (felfelé mobilak) aránya kis mértékben csökkent 1999 második felére az MSZP szavazók között, de hasonló csökkenő trend volt tapasztalható a FIDESZ választói között is. A romló anyagi helyzetre számítók (lefelé mobilak) időben változatlan magas arányban szerepeltek az MSZP választói között, miközben ez a típus a FIDESZ választói között elsősorban 1999 tavaszán volt magas, tehát közvetlenül azelőtt, hogy a párt elvesztette volna vezető helyét az MSZP-vel szemben.

8.2. A kormány és az ellenzék munkájának értékelése és a pártpreferenciák

A gazdasági attitűdök mellett a kormány és az ellenzék munkájának megítélésére vonatkozó véleménykérdések esetében vizsgáltuk külön-külön a két nagy párt szavazótáborát. Nem meglepő, hogy miközben az összes válaszoló fele tartotta jónak a kormány munkáját, az MSZP választói között átlagban mindössze 16 százalék vélekedett így. A FIDESZ választói ezzel szemben, érthető módon, átlagban 90 százalékban kedvező véleménnyel voltak a kormányról. Mindkét szavazótáborban megfigyelhetők időbeli változások ebben a tekintetben. Az MSZP szavazói között 1999 első felében még 20 százalék felett mértük azok arányát, akik elégedettek voltak a kormány munkájával, de ez jelentősen lecsökkent 1999 második felére, amikor az MSZP kibővült szavazói bázisának időnként 90 százaléka rossznak minősítette a kormány munkáját. Hasonló irányú, de kisebb mérvű, bár még statisztikailag szignifikáns változás játszódott le a FIDESZ választói között is, ahol 1999 második felére szintén csökkent a kormányt pozitívan, s nőtt a kormányt negatívan értékelők aránya. Igaz, a FIDESZ megmaradt választói között még 1999 végén is csak 15 százalék vélekedett negatívan a kormány munkájáról.

Az ellenzék működésével kapcsolatos attitűdök természetesen éppen ellenkező előjelűek. Átlagban az MSZP választóinak háromnegyede elégedett, egynegyede elégedetlen az ellenzék munkájával. A FIDESZ választói esetében nem tér el ennyire a megoszlás, átlagban kétharmaduk negatívan látja az ellenzéket, miközben egyharmaduk pozitívan ítéli meg a működésüket. Az MSZP szavazók esetében nincs is ebben a vonatkozásban jelentős időbeli változás. A párt szavazói saját magukat sikeres ellenzéki szerepükben valamivel kedvezőbbnek látják 1999 végén, mint korábban, de az eltérés nem nagy. Az ellenzék megítélése a FIDESZ választói között valamivel jobban változott. Érdekes módon azonban a lecsökkent szavazótábor éppen 1999 második felében, több hónapban is nagyobb arányban látta negatívan az ellenzék munkáját, mint 1999 első felében.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a vizsgált véleménykérdések erősen összefüggnek a pártpreferenciákkal, s a pártok szavazóbázisában is mutatkoztak időbeli változások ezen a téren.

9. Többváltozós elemzések

Az eddigi fejezetekben az MSZP és a FIDESZ–MPP szavazótáborát ún. kétváltozós elemzési eljárással vizsgáltuk. Minden egyes részben egy lehetséges magyarázó változót, a szavazók egyes jellemzőit vettük sorra. Ebben a fejezetben többváltozós elemzést mutatunk be, amelynek függő változója a két nagy pártra való szavazási hajlandóság. A magyarázó változók között szerepel a kérdezett neme (a férfi szavazók a nőkhez viszonyítva), életkora (három korcsoportra bontva), a lakóhely (három településtípus szerint a községekhez viszonyítva), iskolai végzettsége (a legfeljebb általános iskolát végzettekhez viszonyítva), társadalmi osztálya (a szakképzetlen, illetve a mezőgazdasági munkásokhoz viszonyítva), jövedelmi helyzete (az egy főre jutó háztartási jövedelem alapján számított ötödökkel mérve és a legalsó ötödhöz viszonyítva), az egykori párttagság (az MSZMP-tagok a nem MSZMP-tagokhoz viszonyítva), vallási hovatartozása (három kategóriára bontva), szubjektív anyagi helyzete (három kategóriára bontva), szubjektív anyagi várakozása (három kategóriára bontva), valamint a kormány és az ellenzék munkájának megítélése. Az elemzéshez a

logisztikus regresszió módszerét alkalmaztuk. Mind a két pártra külön-külön végeztük el a statisztikai becsléseket. Mind a két párt esetében három-három függő változót definiáltunk: a) az adott pártra szavazna, szemben az összes többi kérdezettel; b) az adott pártra szavazna, szemben az összes többi más pártot választóval; c) biztosan az adott pártra szavazna, szemben az összes többi biztosan más pártra szavazóval. Valamennyi modell esetében elmondható, hogy a statisztikai illeszkedés egyik lehetséges mutatója, az ún. helyesen besorolt esetek aránya a modell alapján 80 százalék körül mozog. Tehát a modellek ebből a szempontból jónak mondhatók.

9.1. A FIDESZ–MPP-re való szavazás többváltozós elemzése

A FIDESZ választására vonatkozó statisztikai modellekből származó becslések a 2. Melléklet 21. táblázatában szerepelnek. Valamennyi magyarázó változó együttesen található meg a modellben, tehát befolyásoló szerepüket egymással kölcsönhatásban fejtik ki. A FIDESZ-re szignifikánsan inkább szavaznak a nők, mint a férfiak. A különbség a pártot választók, illetve a biztos szavazók körében még nagyobb. A 60 éven felüliekhez képest szignifikánsan nagyobb valószínűséggel szavaznak erre a pártra a 35 és 60 év közöttiek, s még nagyobb valószínűséggel a 35 éven aluliak. Mindez főleg a pártot választók esetében áll fenn, érdekes módon még inkább, mint a biztos szavazók körében. A lakóhely szerinti különbségek nem befolyásolják érdemben a FIDESZ választását. Az iskolai végzettség sincs rá jelentős hatással. A társadalmi osztályhelyzetet tekintve a szakképzetlen és a mezőgazdasági munkásokhoz képest az önfoglalkoztatók nagyobb valószínűséggel támogatják ezt a pártot, bár ez csak az összes kérdezett esetében áll fenn. A mezőgazdasági önálló foglalkozásúak viszont éppenséggel kisebb valószínűséggel szavaznának a FIDESZ-re. A szolgáltató osztályba tartozó vezetők és értelmiségiek, az alkalmazottakkal dolgozó önálló foglalkozásúak vagy a szakmunkások nem emelkednek ki a FIDESZ szavazótáborán belül statisztikailag jelentős mértékben.

A társadalmi helyzet fő ismérvei közül az iskolázottságnál és a foglalkozásnál nagyobb hatása van a FIDESZ választására a jövedelemnek. A legalsó jövedelmi ötdhöz képest az egy főre jutó jövedelem alapján számított legfelső, illetve felső-közép jövedelmi ötdhöz tartozók szignifikánsan kisebb eséllyel szavaznak erre a pártra. A biztos szavazók között mindez még a középső jövedelmi ötd esetében is fennáll. A volt MSZMP-tagok a párton kívüliekhez képest szignifikánsan kisebb valószínűséggel szavaznának a FIDESZ-re. A magukat vallásosnak nem tartókhöz képest pedig mind a katolikus, mind a más egyházak hívei szignifikánsan nagyobb valószínűséggel szavaznának erre a pártra. Miközben a mért jövedelmek alapján a FIDESZ szavazótáborában nem tűnik jómódúnak, a magukat rossz anyagi helyzetben érzők, a közepes anyagi helyzetűekhez képest mégis szignifikánsan kisebb valószínűséggel szavaznának erre a pártra. Ez érdekes eredmény, bár a biztos szavazók esetében már nem áll fenn.

A FIDESZ szavazók még markánsabb jellemzőjének tűnik, hogy a változatlan anyagi helyzetre számítókhöz képest a kedvező anyagi kilátásokat hangsúlyozó emberek jelentősen nagyobb eséllyel szavaznának erre a pártra, miközben a kedvezőtlen anyagi kilátásokat hangsúlyozó emberek éppen ellenkezőleg, szignifikánsan kisebb eséllyel szavaznának a FIDESZ-re. Ez az összefüggés az összes kérdezett esetében a legerősebb, de statisztikailag jelentős a pártot választók, s a biztos szavazók körében is. A kormány, illetve az ellenzék munkájának értékelése konzisztens kapcsolatban áll a pártpreferenciával. Akik jónak ítélik a kormány munkáját kiugró mér-

tékben szavaznának a FIDESZ-re azokhoz képest, akik viszont rossznak tartják a kormány tevékenységét. Az esély a biztos szavazók körében a legnagyobb. Az ellenzék megítélésével való kapcsolat gyengébb, de akik az ellenzék munkáját rossznak tartják, szignifikánsan nagyobb valószínűséggel szavaznának a FIDESZ-re. Ez a kapcsolat egyre erősebb az összes kérdezettől, a pártot választókon át, a biztos szavazókig.

Amikor a magyarázó változók hatása mellett figyelembe vettük az idő szerepét is, ennek hatása természetesen a FIDESZ választásának csökkenését jelezte. A hatás határozottan szignifikáns az összes kérdezett szintjén, éppen hogy belül van a statisztikai szignifikancia határán a pártot választók körében, s nem szignifikáns a biztos szavazók körében. Az egyes magyarázó változók hatásának időbeli változása terén, a leíró elemzéshez hasonlóan, a modellek sem jelezték a szavazótábor jelentősebb társadalmi-demográfiai átalakulását.

9.2. Az MSZP-re való szavazás többváltozós elemzése

Az MSZP választására vonatkozó statisztikai modellekből származó becslések a 2. Melléklet 22. táblázatában szerepelnek. Figyelembe véve más magyarázó változók hatását is, hasonlóan a FIDESZ-hez, az MSZP-re is nagyobb valószínűséggel szavaznának a nők, mint a férfiak. Bár a Szocialista Párt esetében ez az összefüggés kevésbé erős, csak a pártot választóknál és a biztos szavazóknál van jelen. A 60 év felettiek szignifikánsan nagyobb eséllyel választanák az MSZP-t, a 35 éven aluliakhoz képest. A középkorúak szavazási hajlandósága viszont nem tér el jelentősen a 35 éven aluliakétól. A lakóhely szerinti különbségek nem befolyásolják érdemben az MSZP választását sem. Az iskolázottság tekintetében az általános iskolát végzettekhez képest a szakmunkás végzettségűek szignifikánsan nagyobb valószínűséggel szavaznának az MSZP-re. Ez különösen a pártot választók körére igaz. A diploma és az érettségi viszont, más magyarázó változók mellett, nem mutat jelentős hatást.

A társadalmi osztályok pártpreferenciáit vizsgálva a felső szolgáltató osztály (a magas szintű vezetők és a felső értelmiség), valamint a termelésirányítók, művezetők szavaznának a szakképzetlen és mezőgazdasági fizikai dolgozókhoz képest nagyobb eséllyel az MSZP-re. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezek az osztályhatások kicsik, s csak az összes kérdezett esetében állnak fenn. Csakúgy mint a FIDESZ esetében, az egy főre jutó családi jövedelem itt is nagyobb hatással van a pártpreferenciára, mint a képzettség vagy az osztályhelyzet. A hatás jellege azonban éppen ellenkező irányú. A legalsó jövedelmi ötödökhöz képest a magasabb jövedelműek szignifikánsan nagyobb valószínűséggel szavaznának az MSZP-re. Ez a hatás az összes kérdezett szintjén és a pártot választók esetében lineárisnak tekinthető, a jövedelem emelkedésével növekszik a párt választásának esélye is. A biztos szavazók esetében viszont a felső-közép jövedelmi ötöd szavaz a legnagyobb valószínűséggel az MSZP-re.

Mint azt a korábbi kutatások is kimutatták, az MSZMP egykori tagjai nagyobb eséllyel szavaznának az MSZP-re, mint akik nem voltak tagjai az állampártnak. A katolikus hívókhöz képest a pártot választók körében a nem vallásosak szignifikánsan nagyobb eséllyel választanák az MSZP-t. A biztos szavazók esetében viszont a más vallásúak jelentősen kisebb mértékben szavaznának a pártra.

A jelenlegi anyagi helyzet értékelése nem befolyásolja az MSZP-re való szavazást. A jövőbeli anyagi helyzetüket változatlanul vélőkhöz képest viszont éppen a romló anyagi távlatokra számítók szavaznának szignifikánsan nagyobb arányban az MSZP-re. Ez az összefüggés a pártot választók, s még inkább a biztos szavazók esetében áll fenn. A kormány munkájának értékelése az MSZP választását is erősen meghatározza. Akik rossznak tartják a kormányt, kiugró mértékben szavaznának az MSZP-re azokhoz képest, akik szerint jól dolgozik a kormány. A kapcsolat főleg a pártot választók, s a biztos szavazók esetében erős. Az ellenzék tevékenységének kedvező megítélése pedig jelentősen növeli az MSZP választásának esélyét azokhoz képest, akik rossznak tartják az ellenzék munkáját, bár ez a kapcsolat nem olyan erős, mint a kormányra vonatkozó attitűd hatása.

Figyelembe véve a többi magyarázó változók mellett az idő szerepét is az MSZP választásában, ez a hatás az összes kérdezett esetében statisztikailag nem jelentős. Ugyanez a helyzet a pártot választók esetében is, valamint a biztos szavazók körében. A magyarázó változók időbeli alakulását tekintve az MSZP szavazótáboránál sem mutathatók ki jelentős módosulások.

10. Összefoglalás

Ebben a tanulmányban egy 15 hónapos időszakban, 1998 ősze és 1999 tele között vizsgáltuk elsősorban a FIDESZ–MPP és az MSZP pártpreferenciáinak alakulását. A bemutatott tendenciák a TÁRKI Omnibusz felvételeinek adataira épültek. Jóllehet adataink nem paneljellegű adatgyűjtésen alapultak, az egymást követő, azonos mintavételi technikát, s kérdezési eljárást alkalmazó, azonos módon feltett kérdéseket tartalmazó, hozzáférhetően azonos mintanagyságú, keresztmetszeti vizsgálatokból egy kvázi panel jellegű adatbázist hoztunk létre, hogy ezen a módon az időbeli változások tendenciáit statisztikailag tesztelhessek. Az elemzés azt a célt tűzte maga elé, hogy a két nagy párt politikai versenye, a pártpreferenciák egymást ollószerűen keresztező alakulása során, ahol az MSZP szavazótábora megnőtt, s a FIDESZ szavazóbázisa lecsökkent ebben az időszakban, olyan kompozíciós hatásokat mutassunk ki, amelyek az egyes szavazótáborok belső átstrukturálódására utalhatnak. Ezzel adalékokat szolgáltatunk volna ahhoz, hogy milyen társadalmi-demográfiai jellegzetességeket hordozó szavazók hagyták el a FIDESZ-t, s milyen ismérvekkel bíró szavazók léptek az MSZP támogatói közé.

Jóllehet a választott módszer, az adatok kvázi panel jellegű kezelése elvben alkalmasabb az ilyen tendenciák vizsgálatára, mint a keresztmetszeti vizsgálatokból származó adatok egymás mellé helyezése, ebben az esetben a bonyolultabb és időigényesebb eljárásnak kevés tartalmi hozadéka, vagy másképp fogalmazva, inkább negatív tanulságai voltak. Miközben 1999 folyamán a két nagy pártra vonatkozó preferenciák rendszere átalakult, az MSZP szavazótábora megnőtt, s a FIDESZ szavazóbázisa lecsökkent, a két párt választóinak társadalmi-demográfiai összetétele meglepően kevésbé változott meg. Az eredményeket az alábbiakban összegezhetjük:

- Egyik párt szavazóbázisának demográfiai összetétele sem változott meg jelentősen nemek, illetve korcsoportok szerint.
- Az MSZP szavazótábora Budapesten erősödött, a FIDESZ-é vidéken gyengült. Mindkét párt szavazótábora városiasabb lett.

- Képzettség, társadalmi osztály, jövedelem szempontjából az MSZP választóinak összetétele nem változott jelentősen, miközben a FIDESZ-től az alacsonyabb státusú szavazók pártoltak el, s így a párt szavazótáborra magasabb státusú lett.
- Miközben a „kemény” változók tekintetében meglehetősen erős a stabilitás, a vallásosság mentén módosultak a szavazóbázisok, csökkent a különbség a két párt választói között a katolikus – nem vallásos „tengely” mentén.
- Még inkább változott a szavazótáborok összetétele a véleményváltozók tükrében. Az MSZP választóinak értékelése saját anyagi helyzetükről, illetve a jövőre vonatkozó anyagi várakozásaik jelentősen kedvezőtlenebbek lettek. Mindkét párt szavazóbázisa polarizálódott a kormány és az ellenzék munkájának értékelése szempontjából.
- A többváltozós elemzés megmutatta, hogy a társadalmi státus egymással összefüggő indikátorai közül a pártpreferencia a jövedelem alapján becsülhető leginkább. A kontrollált jövedelmi hatások iránya éppen ellenkező, s ellentétes a két nagy párt társadalmi „beállítódásával” is. Az MSZP szavazói egyértelműen jobb módúak, mint a FIDESZ választói.
- Az objektív jövedelmi adatokkal éppen ellentétesen hatnak az anyagi helyzetre vonatkozó szubjektív vélemények. Az MSZP szavazói a magukat vesztesnek, anyagilag lecsúszónak érzők, miközben a FIDESZ választói azok, akiknek anyagi várakozásai kedvezőbbek.
- A vizsgált időszak során a hazai pártpolitikai rendszer erős elmozdulása volt megfigyelhető egy dominánsan kétpártrendszer irányába. A másodlagos, illetve negatív pártpreferenciák alakulása is ezt jelezte. Nagyobb történelmi távlatból dönthető majd csak el, hogy érdemi átalakulásról van-e szó, vagy csak egy epizódról a pártpreferenciák hosszú távú és állandóan változó alakulásában.

Bibliográfia

- Angelusz Róbert és Tardos Róbert (1990–1991): Politikai és kulturális választóvonalak a parlamenti pártok szavazótáborában. *Társadalomkutatás*. 3–4. sz. 5–24. old. és 1. sz. 32–49. old.
- Angelusz Róbert és Tardos Róbert (1995): A választói magatartás egy mögöttes pillére. Az egykori MSZMP-tagság szerepe. *Politikatudományi Szemle*. IV. évf. 3. szám.
- Angelusz Róbert és Tardos Róbert (1998): Az „önéletrajzíró” válaszadó. (A választási preferenciák retrospektív adatainak szisztematikus torzításai.) *Századvég*. Új Folyam 8. szám. 3–31. old.
- Erikson, Robert és John Goldthorpe (1992): *The Constant Flux*. Oxford: Clarendon Press.
- Fábián Zoltán (1996): Szavazói táborok és szavazói hűség. *Századvég*. Új Folyam 1. szám. 95–111. old.
- Gazsó Ferenc és Stumpf István (1995): Pártok és szavazóbázisok két választás után. *Társadalmi Szemle*. 6. sz. 3–17. old.
- Kolosi Tamás, Szelényi Iván, Szelényi Szonja and Bruce Western (1991): Politikai mezők a posztkommunista átmenet korszakában. Pártok és társadalmi osztályok a magyar politikában (1989–1990). *Szociológiai Szemle* 1. sz. 5–34. old.
- Körösényi András (1996): Nomenklatúra és vallás – törésvonalak és pártrendszer Magyarországon. *Századvég*. Új Folyam 1. szám. 67–93. old.
- Nieuwbeerta, Paul (1995): *The Democratic Class Struggle in Twenty Countries 1945–1990*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Róbert Péter (1997): Foglalkozási osztályszerkezet: elméleti és módszertani problémák. *Szociológiai Szemle*. 2. sz. 5–48. old.
- Róbert Péter (1999): Osztály és párt Magyarországon – három választás után. *Politikatudományi Szemle*. VIII. évf. 1. szám. 67–96. old.
- Sorokin, Pitirim A. (1959): *Social and Cultural Mobility*. New York: The Free Press.
- Stumpf István (1994): Választói magatartás a vallási és generációs törésvonalak mentén. In: Balogh István (szerk.) *Törésvonalak és értékválasztások*. Budapest: MTA PTI.
- Szelényi Iván, Fodor Éva és Eric Hanley (1996): Baloldali fordulat a volt szocialista országokban: Újjáéled-e az osztályelmélet? *Eszmélet*. 1. sz. 51–89. old.
- Tóka Gábor (1998): A pártpreferenciák stabilitásának meghatározói. *Századvég*. Tavasz. Új Folyam 8. sz. 3–26. old.

Mellékletek

1. Melléklet: A tanulmányban felhasznált adatokról

Ehhez az elemzéshez a TÁRKI és a Századvég Politikai Elemzések Központjának közös, 1998–1999-es Omnibusz kutatásai közül használtunk fel 12 felvételt. Ezek közül kettő 1998 őszén, tíz pedig 1999-ben készült (1. táblázat).

1. táblázat
Az eredeti felvételek időpontjai és esetszámaik

A felvétel időpontja	N
1998. szeptember 18–28.	1511
1998. november 27–december 7.	1509
1999. január 9–17.	1553
1999. február 10–21.	1392
1999. március 9–17.	1344
1999. április 9–20.	1505
1999. május 8–18.	1518
1999. június 4–16.	1527
1999. július 9–20.	1524
1999. szeptember 1–13.	1529
1999. október 9–18.	1523
1999. november 5–15.	1522
Összesen	17957

Ezt a majd 18 ezer esetet tartalmazó adatbázist az eredeti súlyozatlan adatfájlokból raktuk össze. (Az adatfelvételek dokumentációi a TÁRKI Adatbankjában férhetőek hozzá.) Az összemásolt adatbázist ezután az 1996-os mikrocenzushoz igazítottuk, ún. négydimenziós súlyozással, a nemek, az iskolázottság, a lakóhely és a korcsoport szerinti együttes eloszlás alapján.

Az elemzésben szereplő adatok megegyeznek azokkal, amelyeket havonta elemeztünk, s publikáltak a Magyar Hírlap hasábjain a TÁRKI és a Századvég közös választáskutató programja keretében, az egyes hónapok egyenként súlyozott adatain.² A 15 hónap időbeli trendjeit az adatok együttes újra súlyozása érdemben nem módosíthatja, de minimális eltérések a korábban közölt, s az itt szereplő megoszlások között lehetségesek.

Emellett, kihasználva, hogy az egyes hónapok adatai helyett itt nagyobb, komolyabb elemszámot tartalmazó adatbázist sikerült előállítani, megengedhettük magunknak, hogy az adatokat kissé „megtisztítsuk”, s az elemzést csak azon a népességen végezzük el, akik a kérdések többsége esetében érvényes válaszokat adtak. Ennek persze inkább csak a többváltozós elemzésben van jelentősége.

² Az adatállományokból készült rendszeres idősoros és keresztmetszeti elemzések találhatók még a Századvég Politikai Elemzések Központja által kiadott *Politikai Barométer* című kiadványsorozatban.

2. Melléklet: Táblázatok

1. táblázat

Pártpreferenciák változása időben – az összes válaszoló, a pártot választók és a biztos szavazók körében, 1998. szeptember–1999. november (%)

	1998		1999										Összesen
	IX. hó	XI. hó	I. hó	II. hó	III. hó	IV. hó	V. hó	VI. hó	VII. hó	IX. hó	X. hó	XI. hó	
Összes válaszoló													
MSZP	22,0	22,1	23,1	23,5	22,1	20,4	24,4	22,2	23,5	27,8	26,5	24,4	23,5
FIDESZ	37,9	28,5	31,0	31,1	29,2	27,7	25,0	22,8	23,3	18,7	17,7	20,1	26,0
FKGP	4,9	3,3	4,2	4,5	5,8	4,7	3,8	3,5	3,6	3,3	3,4	4,1	4,1
SZDSZ	3,1	3,9	3,4	2,9	2,5	2,9	3,5	3,0	2,6	3,1	2,4	3,1	3,0
MIÉP	1,4	2,4	1,0	0,9	1,2	1,8	0,9	1,4	0,7	1,4	1,8	1,4	1,3
MDF	0,8	0,8	0,5	1,1	0,7	0,5	1,1	0,9	0,5	0,9	0,7	1,0	0,8
KDNP	0,5	0,4	0,2	0,8	0,6	0,3	0,2	0,1	0,6	0,7	0,3	0,7	0,5
Munkás P.	1,4	1,2	1,1	1,2	1,2	1,3	1,4	0,9	0,9	0,7	0,8	0,7	1,1
Nem szavaz	28,1	37,5	35,6	34,0	36,8	40,4	39,7	45,3	44,2	43,4	46,3	44,5	39,8
Érvényes esetszám	1461	1467	1557	1393	1368	1498	1506	1529	1513	1536	1530	1531	17889
Pártot választók													
MSZP	30,7	35,3	35,8	35,5	35,1	34,2	40,5	40,5	42,1	49,1	49,3	43,9	39,0
FIDESZ	52,7	45,6	48,1	47,1	46,2	46,5	41,4	41,6	41,8	33,0	33,0	36,2	43,1
FKGP	6,9	5,2	6,5	6,8	9,1	8,0	6,3	6,5	6,5	5,9	6,3	7,4	6,8
SZDSZ	4,3	6,2	5,3	4,5	3,9	4,8	5,8	5,5	4,7	5,5	4,5	5,5	5,0
MIÉP	1,9	3,8	1,5	1,3	1,9	3,0	1,5	2,5	1,3	2,4	3,4	2,5	2,2
MDF	1,0	1,3	0,8	1,7	1,0	0,9	1,8	1,7	0,8	1,6	1,2	1,9	1,3
KDNP	0,7	0,7	0,3	1,2	0,9	0,6	0,3	0,2	1,1	1,3	0,6	1,3	0,8
Munkás P.	1,9	1,9	1,7	1,8	1,9	2,1	2,3	1,6	1,7	1,3	1,6	1,3	1,8
Érvényes esetszám	1050	917	1002	920	864	893	908	837	844	870	821	850	10776
Biztos szavazók													
MSZP	32,8	36,9	35,4	37,4	36,6	36,7	41,9	41,9	44,3	51,2	50,0	45,4	40,6
FIDESZ	52,6	44,8	48,5	47,2	44,3	44,0	42,1	40,0	39,8	31,9	32,0	35,3	42,2
FKGP	6,1	4,6	6,2	6,3	9,2	8,5	4,6	6,0	5,9	4,5	6,1	7,1	6,3
SZDSZ	3,9	6,1	5,5	4,4	3,9	4,6	4,9	5,9	5,1	5,3	4,4	5,8	5,0
MIÉP	2,1	4,2	1,5	1,2	2,1	2,8	1,9	2,7	1,5	2,6	4,0	2,2	2,4
MDF	0,9	1,3	1,0	1,5	1,1	0,9	2,2	1,5	0,8	2,0	1,2	2,0	1,4
KDNP	0,4	0,4	0,3	0,5	0,9	0,5	0,3	0,3	0,9	1,2	0,8	1,1	0,6
Munkás P.	1,2	1,6	1,5	1,5	2,0	2,0	2,0	1,8	1,7	1,2	1,5	1,1	1,6
Érvényes esetszám	768	670	775	665	664	648	689	678	646	645	654	635	8137

2. táblázat

Másodlagos pártpreferenciák változása időben – az összes válaszadó, a pártot választók és a biztos szavazók körében, 1998. szeptember–1999. november (%)

	1998		1999										Összesen
	IX. hó	XI. hó	I. hó	II. hó	III. hó	IV. hó	V. hó	VI. hó	VII. hó	IX. hó	X. hó	XI. hó	
Összes válaszoló													
MSZP	8,0	11,9	11,1	13,1	15,5	13,4	13,3	12,8	15,0	11,6	9,9	10,2	12,1
FIDESZ	14,4	12,8	17,5	18,3	13,5	14,9	14,1	11,5	11,0	15,3	12,2	14,5	14,3
FKGP	15,0	10,4	13,6	15,0	12,3	14,1	11,3	11,5	14,5	10,6	12,5	12,8	12,8
SZDSZ	19,2	23,1	20,1	14,8	21,1	22,3	22,6	23,3	21,9	27,5	25,7	17,3	21,5
MIÉP	4,6	6,8	3,9	4,4	3,8	3,7	3,9	4,8	5,2	3,7	6,1	4,1	4,6
MDF	7,0	9,5	9,2	10,5	9,5	8,9	10,9	10,2	10,0	9,4	5,8	9,9	9,2
KDNP	2,8	3,7	4,1	2,8	3,0	2,4	3,5	2,1	3,5	2,0	3,5	2,8	3,0
Munkás P.	2,2	2,9	3,3	4,4	3,5	2,8	2,6	1,3	3,7	3,2	2,9	5,6	3,2
Nem szavaz	26,8	18,9	17,2	16,6	17,8	17,5	17,8	22,5	15,2	16,6	21,3	22,7	19,3
Érvényes esetszám	500	454	487	427	399	462	460	374	401	404	343	392	5103
Pártot választók													
MSZP	10,9	14,7	13,4	15,7	18,9	16,3	16,1	16,6	17,6	13,9	12,6	13,2	15,0
FIDESZ	19,7	15,8	21,1	21,9	16,5	18,1	17,2	14,8	12,9	18,4	15,6	18,8	17,7
FKGP	20,5	12,8	16,4	18,0	14,9	17,1	13,8	14,8	17,1	12,8	15,9	16,5	15,9
SZDSZ	26,2	28,5	24,3	17,7	25,6	27,0	27,5	30,0	25,9	32,9	32,6	22,4	26,6
MIÉP	6,3	8,4	4,7	5,3	4,6	4,5	4,8	6,2	6,2	4,5	7,8	5,3	5,7
MDF	9,6	11,7	11,2	12,6	11,6	10,8	13,2	13,1	11,8	11,3	7,4	12,9	11,5
KDNP	3,8	4,6	5,0	3,4	3,7	2,9	4,2	2,8	4,1	2,4	4,4	3,6	3,8
Munkás P.	3,0	3,5	4,0	5,3	4,3	3,4	3,2	1,7	4,4	3,9	3,7	7,3	4,0
Érvényes esetszám	366	368	403	356	328	381	378	290	340	337	270	303	4120
Biztos szavazók													
MSZP	11,7	12,5	9,8	15,4	19,1	13,1	15,6	17,0	16,7	13,5	12,8	13,3	14,1
FIDESZ	20,1	15,3	21,4	22,2	15,4	15,6	15,3	13,3	12,2	18,0	15,1	17,0	16,8
FKGP	18,2	12,2	16,5	18,3	13,5	16,3	14,6	15,4	17,0	12,4	16,4	14,9	15,5
SZDSZ	28,8	30,3	25,4	17,9	26,2	32,2	28,2	29,5	27,4	34,1	32,4	24,1	28,0
MIÉP	6,1	9,1	5,2	5,0	4,9	5,9	4,9	6,6	6,7	4,1	7,8	6,2	6,0
MDF	8,3	12,5	12,5	11,8	12,0	10,4	13,3	13,3	12,6	12,0	7,8	12,9	11,7
KDNP	3,8	4,5	5,8	3,9	4,1	3,5	4,9	3,3	4,4	2,2	4,6	3,7	4,1
Munkás P.	3,0	3,5	3,4	5,4	4,9	3,1	3,2	1,7	3,0	3,7	3,2	7,9	3,8
Érvényes esetszám	264	287	327	279	267	289	308	241	270	267	219	241	3259

3. táblázat

Semmiképpen nem választott párt (első említés) – az összes válaszadó, a pártot választók és a biztos szavazók körében, 1998. szeptember–1999. november (%)

	1998		1999										Összesen
	IX. hó	XI. hó	I. hó	II. hó	III. hó	IV. hó	V. hó	VI. hó	VII. hó	IX. hó	X. hó	XI. hó	
Összes válaszoló													
MSZP	19,5	17,2	16,4	16,5	16,5	16,7	15,4	13,7	12,6	13,0	12,8	13,6	15,3
FIDESZ	5,8	10,7	10,5	8,7	10,6	12,7	16,4	18,1	18,0	21,6	18,4	19,2	14,2
FKGP	15,5	16,1	17,7	17,6	17,7	15,6	17,9	15,4	18,4	15,3	13,1	12,0	16,0
SZDSZ	3,0	3,5	2,7	3,4	2,6	2,1	2,1	3,1	3,0	2,8	2,4	2,5	2,8
MIÉP	22,8	19,1	22,5	26,2	23,1	24,4	20,6	25,4	20,2	20,3	23,1	21,4	22,3
MDF	2,4	2,3	2,1	1,7	1,4	1,2	1,7	1,3	1,6	1,0	1,4	1,6	1,7
KDNP	1,6	1,6	2,8	3,3	2,2	1,4	1,5	1,8	1,7	2,4	0,9	1,2	1,8
Munkás P.	4,1	2,9	4,6	3,9	4,7	5,0	4,9	3,2	4,4	3,0	2,8	2,4	3,8
Nem szavaz	25,4	26,8	20,8	18,7	21,1	21,0	19,4	18,1	20,1	20,7	25,0	26,2	22,1
Érvényes esetszám	1417	1464	1271	1167	1083	1216	1211	1113	1337	1333	1308	1342	15262
Pártot választók													
MSZP	26,1	23,5	20,7	20,3	21,0	21,1	19,2	16,7	15,7	16,4	17,0	18,4	19,7
FIDESZ	7,8	14,6	13,2	10,6	13,5	16,0	20,3	22,0	22,5	27,2	24,6	26,0	18,2
FKGP	20,8	21,9	22,3	21,6	22,5	19,8	22,2	18,8	23,0	19,3	17,5	16,2	20,5
SZDSZ	4,0	4,8	3,4	4,2	3,3	2,6	2,7	3,7	3,7	3,5	3,3	3,4	3,6
MIÉP	30,6	26,0	28,4	32,2	29,3	30,9	25,6	31,0	25,3	25,5	30,8	29,0	28,6
MDF	3,2	3,1	2,7	2,1	1,8	1,5	2,2	1,6	2,1	1,2	1,8	2,1	2,1
KDNP	2,1	2,1	3,6	4,1	2,8	1,8	1,8	2,2	2,2	3,0	1,2	1,6	2,4
Munkás P.	5,5	4,0	5,8	4,7	6,0	6,3	6,0	3,9	5,5	3,8	3,8	3,2	4,9
Érvényes esetszám	1057	1072	1007	949	854	961	976	912	1068	1057	981	991	11885
Biztos szavazók													
MSZP	26,4	23,6	22,9	19,8	20,7	23,1	19,7	17,5	17,1	16,4	19,1	20,3	20,6
FIDESZ	7,4	14,6	12,9	10,5	13,7	15,1	21,0	22,4	21,3	28,6	24,2	24,9	18,1
FKGP	20,0	21,4	20,3	20,7	20,7	18,9	21,4	18,8	22,0	18,4	16,1	15,5	19,6
SZDSZ	3,6	5,2	3,8	4,3	3,7	3,2	2,4	4,2	4,4	3,4	3,8	3,2	3,8
MIÉP	32,5	26,1	27,7	35,5	29,8	31,4	24,5	30,0	26,1	25,6	30,9	30,8	29,2
MDF	3,0	3,2	3,0	2,2	2,1	1,4	2,2	2,0	1,5	0,9	1,0	1,1	2,0
KDNP	2,2	1,9	2,9	2,8	2,9	1,5	2,1	1,1	1,8	3,3	1,2	1,1	2,1
Munkás P.	4,8	3,9	6,3	4,0	6,4	5,6	6,6	4,0	5,7	3,4	3,8	3,1	4,8
Érvényes esetszám	726	690	757	667	627	663	714	697	731	702	690	650	8314

4. táblázat

A győztes párt változása időben – az összes válaszoló, a pártot választók és a biztos szavazók körében 1998–1999 (%)

	1998		1999										Összesen
	IX. hó	XI. hó	I. hó	II. hó	III. hó	IV. hó	V. hó	VI. hó	VII. hó	IX. hó	X. hó	XI. hó	
Összes válaszoló													
MSZP	18,5	28,2	27,5	26,4	26,7	23,8	27,7	27,4	29,5	36,6	38,8	34,3	28,9
FIDESZ	50,6	32,7	38,6	39,7	33,6	32,9	32,0	25,9	25,9	21,8	16,7	17,9	30,6
FKGP	1,9	1,3	1,9	2,3	2,8	2,7	1,6	2,6	2,6	2,5	2,7	3,2	2,3
SZDSZ	0,4	2,1	0,7	1,3	0,7	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2	0,9	1,3	1,1
MIÉP	0,3	0,1	0,2	-	0,3	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,3	0,2
MDF	0,2	0,4	0,5	0,9	0,6	0,4	0,5	0,5	0,4	1,2	0,2	0,4	0,5
KDNP	0,1	0,1	-	0,1	0,1	0,3	-	0,1	0,1	-	0,1	0,1	0,2
Munkás P.	0,2	0,4	0,4	0,4	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2
Nem szavaz	28,0	34,6	30,3	29,0	35,1	38,5	36,9	41,9	40,0	36,5	40,5	42,3	36,2
Érvényes esetszám	1495	1484	1558	1393	1367	1500	1502	1528	1509	1534	1529	1530	17929
Pártot választók													
MSZP	25,6	43,2	39,4	37,2	41,1	38,7	43,9	47,2	49,2	57,7	65,3	59,5	45,2
FIDESZ	70,2	50,1	55,3	55,9	51,7	53,5	50,6	44,6	43,2	34,4	28,1	31,0	47,9
FKGP	2,6	2,1	2,7	3,2	4,3	4,3	2,5	4,5	4,3	3,9	4,5	5,5	3,7
SZDSZ	0,6	3,2	1,0	1,8	1,1	1,8	1,7	2,1	2,0	1,8	1,4	2,3	1,7
MIÉP	0,4	0,2	0,3	-	0,5	0,1	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,6	0,3
MDF	0,3	0,6	0,7	1,2	0,9	0,7	0,8	0,9	0,7	1,8	0,3	0,7	0,8
KDNP	0,1	0,1	-	0,1	0,1	0,5	-	0,2	0,1	-	0,1	0,1	0,1
Munkás P.	0,3	0,6	0,6	0,5	0,2	0,3	0,1	0,1	0,3	0,1	0,1	0,3	0,3
Érvényes esetszám	1077	971	1086	989	887	923	948	888	905	974	910	883	11441
Biztos szavazók													
MSZP	27,1	42,1	38,6	37,8	42,3	40,3	45,2	50,2	49,8	61,8	66,4	60,0	46,3
FIDESZ	70,3	51,2	57,1	55,9	52,3	53,2	50,2	42,6	44,3	31,7	27,9	30,2	47,8
FKGP	1,6	2,2	2,3	3,3	3,0	3,8	1,7	3,8	3,4	2,8	4,3	5,3	3,1
SZDSZ	0,5	3,0	0,9	1,7	0,9	1,3	1,8	1,7	1,8	1,7	0,8	2,2	1,5
MIÉP	0,1	0,2	0,1	-	0,5	0,2	0,3	0,5	-	-	-	0,7	0,2
MDF	0,1	0,8	0,5	0,6	0,9	0,5	0,8	0,9	0,5	1,9	0,3	1,0	0,7
KDNP	-	0,2	-	0,2	-	0,3	-	0,2	-	-	0,2	0,2	0,1
Munkás P.	0,1	0,5	0,4	0,5	0,2	0,5	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3
Érvényes esetszám	734	644	751	658	639	611	664	653	623	646	628	583	7834

5. táblázat
Az MSZP és a FIDESZ választóinak nemek szerinti megoszlása (%)

	FIDESZ-MPP			MSZP		
	Férfi	Nő	Érvényes esetszám	Férfi	Nő	Érvényes esetszám
1998. IX.	43,5	56,5	552	46,9	53,1	322
XI.	43,5	56,5	418	46,7	53,3	323
1999. I.	46,6	53,4	481	48,7	51,3	359
II.	46,8	53,2	434	49,5	50,5	327
III.	46,4	53,6	399	50,5	49,5	303
IV.	44,1	55,9	415	51,8	48,2	305
V.	44,9	55,1	376	48,9	51,1	368
VI.	46,0	54,0	348	50,4	49,6	339
VII.	41,9	58,1	353	54,1	45,9	355
IX.	43,9	56,1	287	49,4	50,6	427
X.	42,8	57,2	271	50,0	50,0	404
XI.	50,0	50,0	308	48,8	51,2	373
Összesen	45,0	55,0	4642	49,7	50,3	4205

6. táblázat
Az MSZP és FIDESZ választóinak életkor szerinti megoszlása (%)

	FIDESZ-MPP				MSZP			
	35 év alatt	35-60 éves	60 év fe- lett	Érvényes esetszám	35 év alatt	35-60 éves	60 év fe- lett	Érvé- nyes eset- szám
1998. IX.	41,0	43,9	15,2	554	30,9	44,7	24,4	320
XI.	36,8	42,1	21,2	416	22,9	49,2	27,9	323
1999. I.	41,1	38,0	21,0	482	28,7	45,1	26,2	359
II.	37,1	44,7	18,2	434	26,6	49,5	23,9	327
III.	47,0	40,5	12,6	398	33,3	44,9	21,8	303
IV.	43,3	35,6	21,1	413	26,4	47,5	26,1	303
V.	41,6	39,5	18,8	377	26,9	47,0	26,1	368
VI.	43,1	38,8	18,1	348	29,2	45,1	25,7	339
VII.	41,9	39,4	18,7	353	26,8	47,3	25,9	355
IX.	41,8	39,4	18,8	287	31,1	41,2	27,6	427
X.	41,3	40,2	18,5	271	25,7	52,8	21,5	405
XI.	45,6	36,2	18,2	307	28,4	43,2	28,4	373
Összesen	41,6	40,1	18,3	4640	28,1	46,4	25,5	4202

7. táblázat
Az MSZP és a FIDESZ választói megoszlása lakóhely szerint (%)

	FIDESZ-MPP				MSZP			
	Budapest	Város	Község	Érvényes esetszám	Budapest	Város	Község	Érvényes esetszám
1998. IX.	19,4	38,6	42,0	552	22,1	48,3	29,6	321
XI.	13,9	43,5	42,6	418	24,1	44,1	31,8	324
1999. I.	18,3	45,0	36,7	482	22,6	41,2	36,2	359
II.	17,8	42,0	40,2	433	19,5	45,7	34,8	328
III.	13,8	51,6	34,6	399	19,7	49,7	30,6	304
IV.	15,2	47,7	37,1	415	23,6	49,2	27,2	305
V.	16,0	45,2	38,8	376	18,8	42,7	38,6	368
VI.	18,1	47,6	34,4	349	21,2	47,4	31,5	340
VII.	17,8	44,5	37,7	353	24,8	44,8	30,4	355
IX.	16,4	36,6	47,0	287	22,1	43,4	34,5	426
X.	17,0	50,6	32,5	271	27,4	46,7	25,9	405
XI.	18,2	43,5	38,3	308	20,1	50,4	29,5	373
Összesen	16,9	44,5	38,6	4643	22,2	46,0	31,8	4208

8. táblázat
**Az MSZP és a FIDESZ választóinak iskolai végzettség
szerinti megoszlása (%)**

	FIDESZ-MPP				MSZP			
	Alsó iskola	Középis- kola	Felső is- kola	Érvényes esetszám	Alsó iskola	Középis- kola	Felső is- kola	Érvényes esetszám
1998. IX.	66,0	26,0	8,0	553	60,1	28,0	11,8	321
XI.	65,6	26,1	8,4	418	55,9	29,6	14,5	324
1999. I.	66,7	23,5	9,8	481	57,8	30,6	11,7	360
II.	64,9	22,9	12,2	433	56,7	30,7	12,6	326
III.	69,7	20,1	10,3	399	58,9	31,3	9,9	304
IV.	61,8	26,6	11,6	414	56,6	31,6	11,8	304
V.	59,2	28,3	12,5	375	62,9	24,8	12,3	367
VI.	62,6	25,3	12,1	348	58,4	27,1	14,5	339
VII.	56,9	31,2	11,9	353	58,6	26,5	14,9	355
IX.	65,9	21,3	12,9	287	61,2	25,9	12,9	428
X.	59,8	27,7	12,5	271	55,1	29,6	15,3	405
XI.	60,7	27,9	11,4	308	61,7	26,5	11,8	373
Összesen	63,7	25,5	10,9	4640	58,7	28,4	12,9	4206

9. táblázat
A FIDESZ választóinak társadalmi osztály szerinti megoszlása (%)

	Szolgáltató osztály	Alsó szel- lemi foglal- kozású	Önálló fog- lalkozású	Szakkép- zett mun- kás	Szakkép- zetlen munkás	Mezőgaz- dasági munkás	Érvényes esetszám
1998. IX.	14,7	18,0	7,4	25,8	30,2	3,9	484
XI.	17,3	18,6	5,4	27,8	26,8	4,1	370
1999. I.	17,8	17,3	7,8	25,1	27,3	4,7	422
II.	18,7	16,9	9,8	25,1	23,0	6,6	379
III.	17,0	17,6	4,2	25,6	29,8	6,0	336
IV.	20,7	13,6	7,3	28,3	25,0	5,2	368
V.	21,2	15,0	7,1	31,3	21,2	4,3	326
VI.	19,3	14,2	7,8	24,1	28,5	6,1	295
VII.	21,2	20,5	8,1	21,5	23,5	5,2	307
IX.	22,6	17,5	7,4	26,1	22,6	3,9	257
X.	23,4	15,2	5,3	23,4	25,4	7,4	244
XI.	19,5	15,7	6,7	26,2	23,6	8,2	267
Összesen	19,0	16,8	7,1	25,9	25,8	5,3	4055

10. táblázat
Az MSZP választóinak társadalmi osztály szerinti megoszlása (%)

	Szolgáltató osztály	Alsó szel- lemi foglal- kozású	Önálló fog- lalkozású	Szakkép- zett mun- kás	Szakkép- zetlen munkás	Mezőgaz- dasági munkás	Érvényes esetszám
1998. IX.	21,0	19,7	6,6	22,4	25,2	5,2	290
XI.	25,0	14,7	5,5	25,3	26,7	2,7	292
1999. I.	21,3	17,0	5,5	29,5	23,1	3,6	329
II.	26,1	15,1	4,7	27,1	21,7	5,4	299
III.	24,1	19,3	6,6	24,5	20,8	4,7	274
IV.	23,8	18,8	5,7	25,7	21,8	4,2	261
V.	20,8	15,8	4,1	26,6	27,2	5,6	342
VI.	24,5	15,8	4,2	24,2	26,5	4,8	310
VII.	22,3	17,6	4,4	26,6	22,9	6,3	319
IX.	20,8	12,6	7,4	28,7	24,7	5,8	380
X.	26,1	18,3	6,5	24,0	22,1	3,0	371
XI.	22,3	17,1	4,9	25,7	22,5	7,5	346
Összesen	23,1	16,7	5,5	25,9	23,8	4,9	3813

11. táblázat
A FIDESZ választóinak jövedelem szerinti megoszlása (%)

	Legalsó kvintilis	2. kvintilis	Középső kvintilis	4. kvintilis	Legfelső kvintilis	Érvényes esetszám
1998. IX.	25,2	22,9	20,9	16,7	14,3	503
XI.	23,3	20,6	21,9	16,8	17,4	374
1999. I.	27,6	20,0	21,5	17,4	13,5	460
II.	21,4	22,7	18,1	19,4	18,4	397
III.	21,9	21,3	24,8	15,2	16,8	375
IV.	20,4	19,4	17,6	22,2	20,4	387
V.	17,8	20,3	18,6	17,8	25,5	349
VI.	19,9	23,7	19,9	21,8	14,7	266
VII.	15,8	22,8	19,7	21,2	20,5	259
IX.	27,1	19,1	18,6	13,6	21,6	236
X.	22,5	21,6	13,6	21,1	21,1	213
XI.	22,3	20,7	19,0	17,4	20,7	242
Összesen	22,4	21,3	19,9	18,2	18,2	4061

12. táblázat
Az MSZP választóinak jövedelem szerinti megoszlása (%)

	Legalsó kvintilis	2. kvintilis	Középső kvintilis	4. kvintilis	Legfelső kvintilis	Érvényes esetszám
1998. IX.	19,3	14,9	19,9	24,0	22,0	296
XI.	17,0	18,3	18,3	21,8	24,6	289
1999. I.	12,9	20,9	20,0	20,0	26,2	340
II.	15,4	14,1	21,2	20,3	28,9	311
III.	15,3	18,5	19,9	22,3	24,0	287
IV.	11,9	15,2	19,1	24,9	28,9	277
V.	16,3	12,2	19,5	25,9	26,2	344
VI.	10,4	18,2	16,7	28,6	26,0	269
VII.	13,2	16,2	18,9	26,0	25,7	265
IX.	17,7	16,3	20,1	18,9	27,0	344
X.	12,5	17,0	20,0	20,9	29,6	335
XI.	14,0	14,7	24,4	22,1	24,7	299
Összesen	14,7	16,4	19,9	22,8	26,2	3656

13. táblázat
A FIDESZ és az MSZP választóinak vallásosság szerinti megoszlása (%)

	FIDESZ-MPP				MSZP			
	Katolikus	Más vallású	Nem vallásos	Érvényes esetszám	Katolikus	Más vallású	Nem vallásos	Érvényes esetszám
1998. IX.	55,0	22,0	23,0	551	47,0	22,1	30,9	317
XI.	59,4	19,8	20,8	414	46,7	17,6	35,7	319
1999. I.	54,1	23,2	22,8	479	46,8	18,8	34,5	357
II.	46,3	30,2	23,5	434	41,1	19,0	39,9	326
III.	49,4	29,0	21,7	397	40,6	23,8	35,6	303
IV.	57,6	20,0	22,4	415	45,4	15,9	38,7	302
V.	49,6	29,3	21,1	375	38,7	26,4	34,9	367
VI.	47,8	26,2	25,9	347	42,0	24,9	33,1	338
VII.	64,2	16,0	19,8	349	45,9	21,5	32,6	353
IX.	55,1	30,7	14,3	287	46,7	22,7	30,6	428
X.	49,6	28,5	21,9	270	45,9	21,6	32,5	403
XI.	57,4	25,2	17,4	305	50,5	24,5	25,0	372
Összesen	53,8	24,7	21,5	4623	44,9	21,7	33,5	4185

14. táblázat
A FIDESZ és az MSZP választóinak volt MSZMP tagság szerinti megoszlása (%)

	FIDESZ-MPP			MSZP		
	Nem volt MSZMP tag	MSZMP tag volt	Érvényes esetszám	Nem volt MSZMP tag	MSZMP tag volt	Érvényes esetszám
1998. IX.	94,2	5,8	548	78,1	21,9	319
XI.	96,2	3,8	417	77,0	23,0	322
1999. I.	94,8	5,2	481	82,6	17,4	357
II.	95,0	5,0	424	78,7	21,3	324
III.	96,7	3,3	398	81,4	18,6	301
IV.	94,7	5,3	414	79,6	20,4	304
V.	93,4	6,6	377	78,4	21,6	366
VI.	94,5	5,5	347	78,5	21,5	339
VII.	95,4	4,6	350	83,1	16,9	355
IX.	93,1	6,9	288	81,5	18,5	428
X.	93,7	6,3	271	83,6	16,4	402
XI.	94,2	5,8	308	78,6	21,4	373
Összesen	94,7	5,3	4623	80,2	19,8	4190

15. táblázat
A személyes anyagi helyzettel kapcsolatos attitűdök változása,
1998–1999 (%)

	Személyes anyagi helyzet				Személyes anyagi várakozás			
	Rossz	Közepes	Jó	Érvényes esetszám	Roszsza-bb lesz	Változat-lan	Jobb lesz	Érvényes esetszám
1998. IX.	31,8	57,2	11,0	1493	22,6	48,1	29,3	1404
XI.	34,5	56,2	9,3	1483	29,4	47,9	22,7	1400
1999. I.	36,1	54,6	9,2	1558	31,1	47,6	21,3	1474
II.	30,3	60,3	9,4	1394	28,7	48,7	22,6	1309
III.	33,3	56,2	10,5	1368	29,8	47,7	22,5	1262
IV.	31,2	57,3	11,5	1497	29,9	48,2	21,9	1385
V.	32,8	56,4	10,9	1501	34,4	44,2	21,4	1388
VI.	33,7	57,2	9,1	1528	30,2	48,7	21,2	1408
VII.	36,0	54,6	9,4	1511	35,7	46,0	18,3	1407
IX.	35,7	54,9	9,4	1531	35,8	42,2	22,0	1425
X.	35,7	55,3	9,0	1527	33,5	49,2	17,3	1414
XI.	37,3	52,9	9,8	1538	33,6	46,2	20,2	1424
Összesen	34,1	56,0	9,9	17929	31,3	47,0	21,7	16700

16. táblázat
A kormányzat, illetve az ellenzék megítélésének változása, 1998–1999 (%)

	A kormány értékelése			Az ellenzék értékelése		
	Negatív	Pozitív	Érvényes esetszám	Negatív	Pozitív	Érvényes esetszám
1998. IX.	35,4	64,6	1105	55,5	44,5	811
XI.	49,1	50,9	1250	54,8	45,2	1062
1999. I.	42,8	57,2	1338	52,3	47,7	1129
II.	40,6	59,4	1233	51,4	48,6	1053
III.	46,5	53,5	1186	50,9	49,1	961
IV.	47,3	52,7	1301	55,8	44,2	1100
V.	50,1	49,9	1316	51,5	48,5	1100
VI.	54,5	45,5	1317	51,3	48,7	1131
VII.	58,0	42,0	1308	54,8	45,2	1103
IX.	60,0	40,0	1397	48,4	51,6	1150
X.	62,8	37,2	1280	51,5	48,5	1083
XI.	59,2	40,8	1314	49,5	50,5	1100
Összesen	50,8	49,2	15327	52,2	47,8	12783

17. táblázat
Az MSZP szavazók személyes anyagi helyzettel kapcsolatos attitűdje,
1998–1999 (%)

	Személyes anyagi helyzet				Személyes anyagi várakozás			
	Rossz	Közepes	Jó	Érvényes esetszám	Ros- szabb lesz	Változat- lan	Jobb lesz	Érvényes esetszám
1998. IX.	28,3	58,3	13,4	321	29,4	50,6	20,0	310
XI.	35,0	54,2	10,8	323	39,3	43,5	17,2	308
1999. I.	31,2	59,8	9,0	356	39,3	47,8	12,9	341
II.	24,5	65,0	10,4	326	27,0	50,2	22,9	315
III.	29,7	59,7	10,6	303	32,8	43,9	23,3	287
IV.	28,3	61,8	9,9	304	33,1	47,6	19,3	290
V.	32,8	55,5	11,7	366	36,2	48,4	15,4	345
VI.	29,5	59,9	10,6	339	39,6	44,2	16,3	326
VII.	34,0	54,1	11,9	353	45,7	43,3	11,0	335
IX.	33,7	54,6	11,7	427	44,1	41,7	14,1	410
X.	28,8	62,8	8,4	403	36,6	49,0	14,4	382
XI.	37,7	52,9	9,4	374	36,2	49,0	14,8	359
Összesen	31,3	58,1	10,6	4195	36,9	46,6	16,5	4008

18. táblázat
A kormányzat, illetve az ellenzék megítélésének változása az MSZP szavazók köré-
ben, 1998–1999 (%)

	A kormány értékelése			Az ellenzék értékelése		
	Negatív	Pozitív	Érvényes esetszám	Negatív	Pozitív	Érvényes esetszám
1998. IX.	80,6	19,4	248	28,8	71,2	205
XI.	83,7	16,3	300	22,3	77,7	273
1999. I.	79,6	20,4	329	30,3	69,7	297
II.	75,7	24,3	305	27,4	72,6	274
III.	78,4	21,6	282	30,9	69,1	249
IV.	79,7	20,3	290	32,3	67,7	266
V.	79,8	20,2	346	26,5	73,5	321
VI.	87,0	13,0	315	24,3	75,7	296
VII.	90,4	9,6	332	28,7	71,3	303
IX.	85,3	14,7	409	27,2	72,8	379
X.	90,9	9,1	373	24,0	76,0	342
XI.	86,7	13,3	347	21,1	78,9	317
Összesen	83,5	16,5	3876	26,8	73,2	3522

19. táblázat
A FIDESZ–MPP szavazók személyes anyagi helyzettel kapcsolatos attitűdje és a kormány, illetve az ellenzék megítélése, 1998–1999 (%)

	Személyes anyagi helyzet				Személyes anyagi várakozás			
	Rossz	Közepes	Jó	Érvényes esetszám	Roszsabb lesz	Változatlan	Jobb lesz	Érvényes esetszám
1998. IX.	29,2	58,3	12,5	552	12,0	47,1	40,8	524
XI.	26,9	61,8	11,3	416	13,9	49,7	36,4	396
1999. I.	30,3	57,3	12,4	482	20,9	47,2	32,0	460
II.	24,7	63,4	12,0	434	20,6	47,2	32,2	407
III.	27,8	60,4	11,8	399	24,2	45,2	30,6	363
IV.	26,7	58,6	14,7	415	19,1	52,9	27,9	376
V.	25,0	61,7	13,3	376	24,2	45,1	30,7	355
VI.	25,0	63,8	11,2	348	15,3	52,0	32,7	327
VII.	25,8	59,8	14,4	353	19,1	50,4	30,4	335
IX.	26,5	61,3	12,2	287	20,1	42,0	37,9	264
X.	25,8	60,1	14,0	271	16,3	50,8	32,9	258
XI.	31,2	54,9	14,0	308	20,4	51,9	27,7	289
Összesen	27,2	60,1	12,8	4641	18,6	48,4	33,0	4354

20. táblázat
A kormány, illetve az ellenzék megítélése a FIDESZ–MPP szavazók körében, 1998–1999 (%)

	A kormány értékelése			Az ellenzék értékelése		
	Negatív	Pozitív	Érvényes esetszám	Negatív	Pozitív	Érvényes esetszám
1998. IX.	7,2	92,8	472	67,0	33,0	318
XI.	10,2	89,8	394	75,4	24,6	345
1999. I.	8,3	91,7	459	69,7	30,3	380
II.	6,8	93,2	414	64,3	35,7	361
III.	10,6	89,4	379	62,0	38,0	316
IV.	11,5	88,5	384	69,4	30,6	324
V.	10,0	90,0	349	69,0	31,0	294
VI.	11,7	88,3	325	66,1	33,9	283
VII.	12,5	87,5	328	73,7	26,3	274
IX.	12,3	87,7	269	63,8	36,2	229
X.	11,8	88,2	255	74,8	25,2	218
XI.	15,2	84,8	297	68,0	32,0	259
Összesen	10,3	89,7	4325	68,5	31,5	3601

21. táblázat
A FIDESZ–MPP preferálásának társadalmi-demográfiai háttére –
a választás esélye logaritmikus formában (Exp β)

Magyarázó változók	Összes kérdezett	Pártot választók	Biztos szavazók
Férfi	0,72***	0,64***	0,64***
35 év alatti	1,68***	2,12***	1,87***
35–60 közötti	1,38***	1,58***	1,52***
Budapest	0,96	0,94	0,89
Város	1,01	1,10	1,09
Egyetemi diploma	0,98	0,92	0,87
Főiskolai diploma	0,98	0,97	0,99
Érettségi	0,86	0,80*	0,83
Szakmunkás végz.	0,92	0,95	1,05
Felső szolgáltató osztály	0,96	0,93	1,05
Alsó szolgáltató osztály	0,99	1,03	1,14
Irodai dolgozó	1,19	1,19	1,26
Szolgáltató munkás	1,08	1,30	1,32
Önálló alkalmazottal	1,84	1,66	1,50
Önálló egyedül	1,36*	1,40	1,46
Mezőgazdasági önálló	0,58*	0,50*	0,45*
Művezető	1,17	1,05	1,13
Szakmunkás	1,33***	1,25*	1,25
Felső jövedelmi ötöd	0,81*	0,74*	0,68**
Felső-közép jövedelmi ötöd	0,81*	0,80	0,73*
Középső jövedelmi ötöd	0,85	0,85	0,72*
Alsó-közép jövedelmi ötöd	0,88	0,93	0,81
MSZMP-tag volt	0,66***	0,55***	0,55***
Katolikus	1,30***	1,32**	1,33**
Más vallású	1,28**	1,30**	1,34*
Jó anyagi helyzet	0,99	0,98	1,06
Rossz anyagi helyzet	0,81**	0,84*	0,91
Jobb lesz az anyagi helyzete	1,34***	1,21*	1,24*
Roszbabb lesz az anyagi helyzete	0,67***	0,77**	0,71***
Jó a kormány	16,76***	20,02***	22,98***
Rossz az ellenzék	2,40***	2,92***	3,05***
Érvényes esetszám	8990	6515	5167
Helyesen besorolt esetek aránya	78,9%	80,8%	81,6%

Megjegyzés: 1 feletti érték pozitív kapcsolat, 1 alatti érték negatív kapcsolat. Referencia kategóriák: nő, 60 év felett, község, általános iskolai végzettség, szakképzetlen vagy mezőgazdasági munkás, alsó jövedelmi ötöd, vallástalan, közepes anyagi helyzet, változatlan marad az anyagi helyzete, rossz a kormány, jó az ellenzék.

Szignifikancia: *** = .001, ** = .01, * = .05

22. táblázat
Az MSZP preferálásának társadalmi-demográfiai háttere –
a választás esélye logaritmikus formában (Exp β)

Magyarázó változók	Összes kérdezett	Pártot választók	Biztos szavazók
Férfi	0,93	0,83*	0,81*
60 év feletti	1,29**	1,38*	1,32*
35-60 közötti	1,11	1,12	1,09
Budapest	0,91	0,85	0,87
Város	1,04	1,13	1,12
Egyetemi diploma	0,76	0,65	0,65
Főiskolai diploma	1,00	0,94	0,96
Érettségi	1,20	1,22	1,19
Szaktmunkás végz.	1,21	1,48***	1,35*
Felső szolgáltató osztály	1,33*	1,26	1,18
Alsó szolgáltató osztály	1,15	1,05	0,93
Irodai dolgozó	1,09	1,10	0,94
Szolgáltató munkás	1,04	1,19	1,08
Önálló alkalmazottal	1,17	0,90	1,16
Önálló egyedül	0,91	0,84	0,88
Mezőgazdasági önálló	0,92	1,02	0,85
Művezető	1,46*	1,27	1,11
Szaktmunkás	0,99	0,87	0,85
Felső jövedelmi ötöd	1,46***	1,60***	1,59**
Felső-közép jövedelmi ötöd	1,31**	1,60***	1,78***
Középső jövedelmi ötöd	1,23*	1,38	1,57**
Alsó-közép jövedelmi ötöd	1,15	1,24**	1,58***
MSZMP-tag volt	2,43***	2,80***	2,76***
Nem vallásos	1,14	1,22*	1,14
Más vallású	0,92	0,91	0,79*
Jó anyagi helyzet	1,20	1,03	0,95
Rossz anyagi helyzet	0,93	1,07	0,94
Jobb lesz az anyagi helyzete	0,89	0,81*	0,80*
Roszbabb lesz az anyagi helyzete	1,03	1,27**	1,44***
Rossz a kormány	7,98***	15,00***	16,51***
Jó az ellenzék	4,15	3,89***	3,71***
Érvényes esetszám	8990	6515	5167
Helyesen besorolt esetek aránya	78,6%	81,1%	82,3%

Megjegyzés: 1 feletti érték pozitív kapcsolat, 1 alatti érték negatív kapcsolat. Referencia kategóriák: nő, 35 év alatt, község, általános iskolai végzettség, szakképzetlen vagy mezőgazdasági munkás, alsó jövedelmi ötöd, katolikus, közepes anyagi helyzet, változatlan marad az anyagi helyzete, jó a kormány, rossz az ellenzék.

Szignifikancia: *** = .001, ** = .01, * = .05

Abstract

The study investigates changes in party preferences in a 15 months period between the Fall, 1998 and the Winter, 1999. The main focus was put on the “race” between the main government party, FIDESZ–MPP, and the main party of the opposition, MSZP. Data used for the analysis come from 12 TÁRKI Omnibus Surveys that were transformed into a quasi panel data set.

The core of the story tells us that FIDESZ has lost part of its supporters, while MSZP has gained supporters during this period. It has been investigated how the socio-demographic composition of the electorates has modified in consequence of the change in the size of voting bases. Results are summarized as follows:

- No change in demographic composition with respect to gender or age.
- More people would vote for the MSZP in Budapest, less people would vote for the FIDESZ in the countryside. Electorates of both parties became more “urbanized”.
- No change in the composition of MSZP electorates with respect to education, class or income. Electorates with lower status have left FIDESZ, its voting basis has become of higher status.
- In consequence of change in the voting bases, the Catholic – no religion cleavage have decreased between the parties.
- Multivariate analysis revealed that income is a strong predictor of party preferences. However, its impact contradicts the parties’ ideological position: socialist MSZP electorates come from more well-to-do people than conservative FIDESZ electorates do.
- On the other hand, MSZP electorates tend to come from those who are pessimistic about their material situation and financial prospects, while FIDESZ electorates express more optimistic views about their material conditions. The voting bases of the parties has become more polarized with respect to the evaluation of the government and the opposition.
- The party field has moved to a dual party system during the period considered in the analysis. Other parties inside or outside the Parliament played only marginal role in the race of the two “big” parties. Future will know if this modification is a stable and crucial one or just an episode in the long-term constant fluctuation of party preferences in Hungary.

A TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok eddig megjelent számai

1. Michael F. Förster–Tóth István György: Szegénység és egyenlőtlenségek Magyarországon és a többi visegrádi országban (1997. november)
2. Tóth István János: Az adófizetők jövedelemszerkezete és adótehermegoszlása 1996-ban (1997. december)
3. Gál Róbert Iván: Az önkéntes nyugdíjpénztárak piaca (1998. január)
4. Medgyesi Márton–Róbert Péter: A munka-attitűdök időbeli változása 1989–1997 között (1998. február)
5. Szívós Péter–Tóth István György: A jóléti támogatások és a szegénység Magyarországon, 1992–1997 (1998. március)
6. Mészáros József–Szakadát István: Parlamenti képviselői helyek megoszlásának becslése közvéleménykutatási adatok alapján (1998. április)
7. Sik Endre–Tóth István János: A rejtett gazdaság néhány eleme a mai Magyarországon (1998. május)
8. Róbert Péter–Nagy Ildikó: Újraelosztó állam vagy öngondoskodó polgár? (1998. június)
9. Lehmann Hedvig–Polonyi Gábor: Kórkörkép: látens és diagnosztizált betegségek (1998. július)
10. Szívós Péter–Rudas Tamás–Tóth István György: TÁRSZIM97 mikro-szimulációs modell az adók és támogatások hatásvizsgálatára (1998. augusztus)
11. Sik Endre: Külföldiek Magyarországon és a velük kapcsolatos nézetek a helyi önkormányzatokban (1999. május)
12. Tóth Olga: Erőszak a családban (1999. június)
13. Medgyesi Márton–Sági Matild–Szívós Péter: A harmadik kor: az idősök jövőbeli helyzete és lakáskörülményei (1999. július)
14. Nagy Ildikó: Családok pénzkezelési szokásai a kilencvenes években (1999. augusztus)
15. Jan Rutkowski: Kereseti mobilitás a kilencvenes évek Magyarországon (adatok a Magyar Háztartás Panelből) (1999. szeptember)
16. Michael F. Förster–Tóth István György: Családi támogatások és gyermekszegénység a kilencvenes években Csehországban, Magyarországon és Lengyelországban (1999. október)
17. Bognár Géza–Gál Róbert Iván–Kornai János: Hálapénz a magyar egészségügyben (1999. november)
18. Janky Béla: A magánnyugdíj-pénztárak tagsága (1999. december)

Jegyzet